

ZAKŁADNICY MOSKWY, KLIENCI PEKINU

BEZPIECZEŃSTWO W AZJI CENTRALNEJ
W DOBIE MALEJĄCEJ ROLI ZACHODU

Maciej Falkowski, Józef Lang

NUMER 51
WARSZAWA
PAŹDZIERNIK 2014

**ZAKŁADNICY MOSKWY,
KLIENCI PEKINU**
BEZPIECZEŃSTWO W AZJI CENTRALNEJ
W DOBIE MALEJĄCEJ ROLI ZACHODU

Maciej Falkowski, Józef Lang

OSW |

CENTRE FOR EASTERN STUDIES

OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH im. **Marka Karpia**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich
im. Marka Karpia / Centre for Eastern Studies

REDAKCJA MERYTORYCZNA

Adam Eberhardt, Krzysztof Strachota

REDAKCJA

Anna Łabuszewska

WSPÓŁPRACA

Halina Kowalczyk, Katarzyna Kazimierska

OPRACOWANIE GRAFICZNE

PARA-BUCH

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Agencja Shutterstock

SKŁAD

GroupMedia

MAPY I WYKRESY

Wojciech Mańkowski

WYDAWCA

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6a, Warszawa

Tel. + 48 /22/ 525 80 00

Fax: + 48 /22/ 525 80 40

osw.waw.pl

ISBN 978-83-62936-51-9

Spis treści

TEZY /5

WSTĘP /8

I. BILANS ZAMKNIĘCIA: TRZYNAŚCIE LAT ZACHODNIEJ OBECNOŚCI WOJSKOWEJ W AZJI CENTRALNEJ /9

1. Cele Zachodu: ewolucja i ewaluacja /9
2. Wpływ zachodniej obecności na Azję Centralną /12

II. WYZWANIA DLA BEZPIECZEŃSTWA AZJI CENTRALNEJ /16

1. Mit zagrożenia afgańskiego /16
2. Centralnoazjatycka beczka prochu /18

III. BILANS OTWARCIA: BEZPIECZEŃSTWO W AZJI CENTRALNEJ PO ROKU 2014 /24

1. Architektura bezpieczeństwa: dominacja Rosji przy akceptacji Chin /25
2. System kontroli czy odpowiedzialność za bezpieczeństwo? /33
3. Azja Centralna po roku 2014: trwała niestabilność i rosyjsko-
-chińskie kondominium /39

ANEKSY /43

1. Zachodnie wydatki w Azji Centralnej w latach 2001–2014 /43
2. Bazy i instalacje militarne państw trzecich w Azji Centralnej /46
3. Przynależność państw regionu do wybranych organizacji
międzynarodowych /51

TEZY

1. Wydarzenia, które mają obecnie miejsce w Azji Centralnej oraz na całym obszarze postsowieckim, wskazują, że rok 2014, podobnie jak 1991 (rozpad ZSRR i powstanie pięciu niepodległych państw) oraz 2001 (początek operacji Enduring Freedom w Afganistanie), będzie cezurą w najnowszej historii regionu. Najistotniejszą zmianą będzie koniec misji ISAF w Afganistanie oraz związanej z nią zachodniej obecności wojskowej w Azji Centralnej wywołujących przez ostatnie trzynaście lat zainteresowanie świata tym regionem. Nie mniej istotne znaczenie będą miały reperkusje kryzysu ukraińskiego, w tym jego wpływ na politykę Rosji wobec Azji Centralnej, m.in. w wymiarze rosyjskiej presji na reintegrację obszaru postsowieckiego. Wydarzenia te w znaczący sposób wpłyną na sytuację geopolityczną w regionie, w tym na jeden z jej najważniejszych elementów – sferę bezpieczeństwa.
2. Bilans trzynastoletniej obecności wojskowo-politycznej Zachodu, przede wszystkim USA przy drugoplanowej roli UE i wybranych państw Europy Zachodniej, w Azji Centralnej można uznać za umiarkowanie pozytywny. Zachód zrealizował doraźny cel taktyczny poprzez zapewnienie misji w Afganistanie zaplecza logistycznego, nie udało mu się jednak wygenerować zmiany geopolitycznej w postaci trwałego uniezależnienia państw regionu od Rosji, ich demokratyzacji oraz rozszerzenia współpracy w sferze energetycznej z Azją Centralną. Z punktu widzenia państw centralnoazjatyckich najistotniejszym efektem zachodniej obecności w regionie było czasowe przełamanie ich peryferyjności, niemal całkowitej zależności od Rosji, jak również utwierdzenie ukształtowanego w czasach sowieckich porządku regionalnego (istnienie pięciu państw w obecnych granicach). Intensywna współpraca z Zachodem pozytywnie wpłynęła na upodmiotowienie tych państw na arenie międzynarodowej, umocnienie struktur państwowych, zwiększyła ich poczucie bezpieczeństwa, choć nie przyczyniła się do rozwiązania chronicznych problemów wewnętrznych, w tym w sferze bezpieczeństwa. Pośrednim skutkiem zaangażowania Zachodu było także umocnienie się pozycji Chin w Azji Centralnej, możliwe dzięki złamaniu rosyjskiego monopolu na wpływy w regionie, podejmowaniu przez państwa centralnoazjatyckie współpracy z innymi niż Moskwa partnerami i postrzeganiu przez tę ostatnią Pekinu jako taktycznego sojusznika w walce z obecnością zachodnią w Azji Centralnej.
3. Wbrew podnoszonym często obawom, głównym skutkiem zakończenia operacji w Afganistanie i zachodniej obecności wojskowej w regionie nie

powinno być zwiększone ryzyko destabilizacji z kierunku afgańskiego. Zdecydowanie większy potencjał destabilizacyjny mają problemy wewnętrzne samej Azji Centralnej. Do najpoważniejszych z nich należą: słabość i skorumpowanie struktur państwowych; autorytarny system polityczny w większości państw; nierozwiązane problemy sukcesji władzy, które mogą generować poważne wstrząsy polityczne; ogromne problemy społeczno-gospodarcze (bezrobocie, ubóstwo, zapaść systemu edukacji i ochrony zdrowia, dynamiczny wzrost demograficzny); narastające konflikty etniczne (np. kirgisko-uzbecki); radykalizm islamski; konflikty między państwami regionu, w tym o kurczące się zasoby wody (szczególnie między Uzbekistanem a Kirgistanem i Tadżykistanem); nierozstrzygnięte spory graniczne itd. Mnogość i złożoność problemów sprawia, iż Azja Centralna jest beczką prochu.

4. Koniec zachodniej obecności wojskowej w Azji Centralnej będzie oznaczał marginalizację wpływu Zachodu na sferę bezpieczeństwa w regionie oraz faktyczne wycofanie się z zaangażowania w rywalizację geopolityczną. Jest to w głównej mierze wynikiem braku woli politycznej po stronie samego Zachodu, w tym USA. Jeśli chodzi o architekturę bezpieczeństwa, nie należy również oczekiwać większej aktywności Chin (pomimo ogromnego znaczenia, jakie ma stabilność Azji Centralnej dla bezpieczeństwa chińskich interesów) niechętnych konfrontowaniu się z Rosją, świadomych własnych ograniczeń w tej sferze oraz postrzegających jako głównego globalnego rywala Stany Zjednoczone. W perspektywie najbliższych kilku lat decydujące znaczenie, jeśli chodzi o system twardego bezpieczeństwa w Azji Centralnej, będzie miała polityka Rosji. Jednym z jej celów będzie dążenie do umocnienia obecności wojskowej oraz rozszerzenia współpracy w ramach Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) w celu rozciągnięcia instytucjonalnego parasola bezpieczeństwa nad regionem.
5. Prawdopodobna rosyjska dominacja w architekturze bezpieczeństwa w Azji Centralnej nie będzie jednoznaczna z przejęciem przez Rosję faktycznej odpowiedzialności za bezpieczeństwo ani tym bardziej podjęciem próby rozwiązania problemów regionalnych. Jest to wypadkową rosyjskiej percepcji regionu oraz możliwości, jakimi Rosja dysponuje. Wbrew oficjalnej rosyjskiej retoryce, zagrożenia dla bezpieczeństwa w Azji Centralnej nie stanowią zagrożeń dla samej Rosji, zaś bezpieczeństwo w regionie postrzegane jest przez nią w kategoriach geopolitycznych. Moskwa nie podejmowała dotychczas żadnych istotnych działań mających na celu przeciwdziałanie zagrożeniom dla regionalnego bezpieczeństwa. Poważne

wątpliwości budzi ponadto skuteczność środków, którymi Rosja dysponuje w razie zaistnienia poważnego zagrożenia. Zdominowany przez Rosję system bezpieczeństwa będzie nie tyle systemem gwarantującym je, ile instrumentem rosyjskiej kontroli nad Azją Centralną.

6. Rozkład sił w wymiarze bezpieczeństwa w istotny sposób wpłynie na geopolityczną rozgrywkę w regionie, nie będzie jej jednak determinował, bowiem rosyjski potencjał w innych sferach jest ograniczony. Najistotniejszym czynnikiem kształtującym sytuację w Azji Centralnej będzie rosyjsko-chińska konkurencja, choć nie konfrontacja, której koszty byłyby zbyt dotkliwe dla obu stron. W wymiarze bezpieczeństwa Azja Centralna pozostanie regionem trwale niestabilnym, targanym chronicznymi problemami i cyklicznymi wstrząsami. Ryzyko przerodzenia się ich w kryzys burzący postsowiecki ład regionalny nie wydaje się wysokie, nie można go jednak zupełnie wykluczyć. Jednocześnie pozostająca w warunkach faktycznego rosyjsko-chińskiego kondominium Azja Centralna najprawdopodobniej przeistoczy się ponownie w region peryferyjny z punktu widzenia globalnego układu sił, w wymiarze politycznym i społecznym pogrążonym w stagnacji.

WSTĘP

Celem niniejszego tekstu jest próba zbilansowania trzynastoletniej (2001–2014) obecności militarnej Zachodu w państwach postsowieckiej Azji Centralnej, ściśle związanej z misją ISAF i OEF-A (Operation Enduring Freedom – Afghanistan) w Afganistanie oraz przeanalizowanie realnych wyzwań dla stabilności regionu po roku 2014. Przedmiotem analizy będzie również obecna oraz przyszła architektura bezpieczeństwa w Azji Centralnej, jak również realne możliwości przeciwdziałania w jej ramach najpoważniejszym wyzwaniom dla regionalnego bezpieczeństwa. Konieczność rozdzielnego potraktowania systemu bezpieczeństwa w Azji Centralnej oraz bezpieczeństwa *sensu stricto* wynika ze specyfiki sytuacji politycznej w regionie, której kluczowym mechanizmem jest geopolityka rozumiana jako rywalizacja o wpływy pomiędzy mocarstwami globalnymi przy drugoplanowej, a często wręcz przedmiotowej roli pięciu państw regionu i ignorowaniu ich problemów wewnętrznych. Takie podejście jest szczególnie silne w percepcji Azji Centralnej przez Rosję, która kwestie bezpieczeństwa postrzega w kategoriach geopolitycznych. Z tego też względu analiza bezpieczeństwa w regionie centralnoazjatyckim wymaga szerszego kontekstu geopolitycznego, który został uwzględniony w niniejszym opracowaniu.

W pierwszej części prześladowany został wpływ obecności polityczno-militarnej Zachodu, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych w Azji Centralnej na system bezpieczeństwa i architekturę geopolityczną regionu w latach 2001–2014. Drugi rozdział jest próbą obiektywnego spojrzenia na rzeczywiste wyzwania dla bezpieczeństwa regionalnego po wycofaniu wojsk koalicji z Afganistanu, zaś trzeci i czwarty – poświęcone zostały analizie prawdopodobnego rozwoju wydarzeń w wymiarze bezpieczeństwa po roku 2014.

Dynamiczny rozwój wydarzeń w Azji Centralnej oraz jej najbliższym otoczeniu (b. ZSRR, Afganistan, Pakistan, Iran), jak również duża nieprzewidywalność polityki jednego z kluczowych aktorów regionalnych – Rosji (zarówno w wymiarze jej działalności na arenie międzynarodowej, jak i rozwoju sytuacji wewnętrznej) sprawia, iż perspektywa czasowa prognoz zawartych w opracowaniu nie może wykraczać poza 3–5 lat.

I. BILANS ZAMKNIĘCIA: TRZYNAŚCIE LAT ZACHODNIEJ OBECNOŚCI WOJSKOWEJ W AZJI CENTRALNEJ

Rozpoczęcie współpracy wojskowo-politycznej Zachodu z państwami Azji Centralnej, do którego doszło po zamachach z 11 września 2001 roku, oraz pojawienie się zachodniej obecności wojskowej było wydarzeniem przełomowym dla regionu. Początkowo stwarzało ono szereg możliwości zarówno dla Zachodu, jak i państw Azji Centralnej, jednak w późniejszym okresie współpraca ta przebiegała w sposób problematyczny dla Zachodu.

Koniec misji ISAF¹ w Afganistanie, planowany na grudzień 2014 roku, oznacza również koniec trzynastoletniej zachodniej obecności wojskowej w Azji Centralnej². W okresie tym Azja Centralna zajmowała ważne, choć nie kluczowe, miejsce w zachodniej strategii wobec Afganistanu, a cele Zachodu w regionie ulegały zmianie, polegającej głównie na stopniowym ograniczaniu ich zasięgu. W wymiarze strategicznym Zachodowi nie udało się osiągnąć pierwotnych ambitnych celów, jednak zachodnia obecność wojskowa w regionie wpłynęła na sytuację geopolityczną w Azji Centralnej i zwiększyła pole politycznego manewru państw regionu. Taktyczne cele Zachodu, dotyczące wsparcia działań w Afganistanie i zapewnienia minimum stabilności regionu, zostały w dużej mierze osiągnięte. W wymiarze bezpieczeństwa zachodnia obecność nie przyczyniła się bezpośrednio do neutralizacji wewnętrznych zagrożeń, lecz pośrednio, poprzez wzmacnianie państw regionu, zwiększyła możliwości radzenia sobie z tego typu wyzwaniami. Ponadto główne zagrożenie zewnętrzne dla regionu, za jakie uważano pod koniec lat dziewięćdziesiątych rządy talibów w Afganistanie, zostało zneutralizowane przez Zachód. Spodziewana ograniczona amerykańska obecność w Afganistanie po 2014 roku (10 tysięcy żołnierzy przez kolejne dwa lata) będzie stanowić dalsze zabezpieczenie przed obecnie mało prawdopodobnym zagrożeniem z tego kierunku.

1. Cele Zachodu: ewolucja i ewaluacja

Cele zachodniej obecności wojskowej w Azji Centralnej ewoluowały w trakcie trwania. Wpłynęło na to szereg czynników, takich jak zmiany koncepcji polityki

¹ ISAF (International Security Assistance Force – Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa) – trwająca od 2002 roku misja stabilizacyjna pod przywództwem NATO.

² Francuska baza w Duszanbe (Tadżykistan) została zamknięta w 2013 roku, amerykańska baza w Manas (Kirgistan) w czerwcu 2014 roku, natomiast przyszłość niemieckiej bazy w Termezie (Uzbekistan) jest niepewna.

zagranicznej USA (np. neokonserwatywna wizja administracji George'a Busha *versus* reset w stosunkach z Rosją prezydenta Baracka Obamy), problematyczna współpraca z państwami regionu oraz pogorszenie się sytuacji w Afganistanie. Cele stawiane przez Zachód wobec Azji Centralnej miały zarówno charakter taktyczny, jak i strategiczny, można je również podzielić na dwa etapy – początkowy (2001–2005), cechujący się ambitnymi planami strategicznymi wobec regionu oraz późniejszy (2007–2014), z działaniami skoncentrowanymi bezpośrednio na sytuacji w Afganistanie.

W początkowym etapie celami taktycznymi Zachodu były pozyskanie infrastruktury militarnej niezbędnej do skutecznego prowadzenia działań w Afganistanie oraz niedopuszczenie do powstania w Azji Centralnej ognisk terroryzmu. Cele te zostały osiągnięte – w regionie powstały cztery zachodnie bazy wojskowe – amerykańskie bazy w Manasie (Kirgistan) i Karszy (Uzbekistan), francuska baza w Duszanbe (Tadżykistan) i niemiecka w Termezie (Uzbekistan)³. Amerykańska pomoc (w tym także wojskowa⁴) przyczyniła się również do zwiększenia potencjału państw regionu, a największa organizacja terrorystyczna w regionie – Islamski Ruch Uzbekistanu – straciła zaplecze w północnym Afganistanie (poniosła duże straty w rezultacie amerykańskiej operacji Enduring Freedom⁵ i była zmuszona do ucieczki na pakistańskie terytoria pleniennie).

W szerszym wymiarze strategicznym odsunięcie od władzy talibów w Afganistanie i pojawienie się zachodniej obecności wojskowej na terenie postsowieckich republik Azji Centralnej dziesięć lat po upadku ZSRR rozbudziło nadzieje Zachodu (a zwłaszcza Stanów Zjednoczonych) na możliwość trwałej zmiany geopolitycznej w regionie. Zmiana ta miała polegać na wzmocnieniu państw Azji Centralnej, ich demokratyzacji i transformacji, a w konsekwencji również wyjściu z orbity rosyjskiego oddziaływania i zyskaniu znacznych wpływów w regionie przez Zachód.

Wzmocnione zostały nadzieje na realizację planowanych wcześniej projektów budowy szlaków eksportu węglowodorów z Azji Centralnej, stwarzających

³ Szerzej: zob. Aneks 2.

⁴ Wzrost z 158 mln USD pomocy w roku finansowym 2001 do 420 mln USD w 2002 roku, jednak już tylko 170 mln USD w 2004 roku. Szerzej: zob. Aneks 1.

⁵ Operacja Enduring Freedom – trwająca od 2001 roku amerykańska operacja wymierzona w Al Kaidę i wspierających ją talibów.

alternatywę dla eksportu przez Rosję, w szczególności gazociąg TAPI z Turkmistanu przez Afganistan do Pakistanu i Indii.

Cel ten, w najbardziej ambitnej wersji, został porzucony jeszcze podczas prezydentury George'a Busha⁶ ze względu na zaangażowanie USA w Irak i zmniejszenie zainteresowania Waszyngtonu Afganistanem i Azją Centralną oraz problemy we współpracy z państwami regionu, niechętnie patrzącymi na pro-demokratyczne działania Zachodu⁷. Jednocześnie obecność Zachodu ułatwiła wejście do regionu nowego gracza – Chin, który z czasem wyrósł na głównego rywala Moskwy. Można zatem uznać, że cel uniezależnienia państw regionu od Moskwy został częściowo osiągnięty, co nie wiązało się jednak z trwałym i wszechstronnym wzmocnieniem wpływów Zachodu w Azji Centralnej.

W późniejszym okresie pogorszenie się sytuacji w Afganistanie wymusiło zmianę zachodnich celów wobec regionu. W wymiarze taktycznym działania Zachodu w Azji Centralnej miały ułatwić prowadzenie wojny w Afganistanie, a w wymiarze strategicznym stabilizować Afganistan. Tym razem jednak nacisk położono nie na bezpośrednią obecność wojskową, a na projekty logistyczne, takie jak Północna Sieć Dostaw (NDN)⁸, co było spowodowane zwiększeniem liczby żołnierzy stacjonujących w Afganistanie (zapoczątkowanym w 2008 roku) oraz problemami z zapewnieniem bezpieczeństwa dostaw przez Pakistan. Projekty te, oprócz doraźnego wojskowego znaczenia dla misji ISAF w Afganistanie, miały ułatwiać powstanie nowej infrastruktury komunikacyjnej i tworzyć połączenia gospodarcze pomiędzy Afganistanem i Azją Centralną, tym samym długoterminowo sprzyjając stabilizacji sytuacji w tym kraju. Pomimo niewielkiego wykorzystania NDN-u przy ewakuacji sił ISAF z Afganistanu, cel ten został osiągnięty. Azja Centralna odegrała rolę zaplecza logistycznego (np. prawie całość amerykańskiego personelu w Afganistanie była przerzucana tam przez bazę na lotnisku Manas pod Biszkekiem), a NDN był funkcjonującą alternatywą dla tańszego, lecz niestabilnego szlaku przez

⁶ Np. stanowcza reakcja Waszyngtonu na stłumienie rebelii w uzbeckim mieście Andiżan w 2005 roku, czego taktyczną konsekwencją była utrata przez USA bazy w Karszy, strategiczną – utrata głównego sojusznika w regionie: Uzbekistanu.

⁷ Uznając je za zagrożenie dla istniejących w krajach regionu reżimów.

⁸ Północna Sieć Dostaw (NDN) – funkcjonujący od 2009 roku komercyjny system transportu zaopatrzenia (prócz broni i amunicji) do Afganistanu, przebiegający od bałtyckich portów przez Rosję oraz portów czarnomorskich przez Kaukaz do Azji Centralnej i Afganistanu. Komercyjny charakter NDN polega na tym, że transportem ładunków zajmują się firmy logistyczne, a nie państwa. Wariant ten był droższy niż transport przez Pakistan, był zatem traktowany jako szlak zapasowy, a nie główny.

Pakistan, używaną w trakcie problemów z dostawami tą trasą, okazjonalnie przejmując główny ciężar dostaw. Również współpraca państw Azji Centralnej z Afganistanem rozwija się bez dalszego bezpośredniego wsparcia Zachodu, czego przykładem mogą być plany budowy linii kolejowej pomiędzy Turkmenistanem i Tadżykistanem przez Afganistan⁹.

Po 2014 roku priorytetem USA w polityce wobec regionu nadal będzie stabilizowanie sytuacji w Afganistanie, czemu będą również podporządkowane stosunki z państwami Azji Centralnej. Można się spodziewać dalszego amerykańskiego wsparcia dla projektów infrastrukturalnych łączących Azję Centralną z Afganistanem i Pakistanem w ramach amerykańskiej koncepcji New Silk Road, polegającej na wspomaganiu stabilizacji Afganistanu poprzez ułatwianie kontaktów gospodarczych z Azją Centralną. Wśród nich za najważniejsze można uznać CASA-1000 (budowa infrastruktury przesyłu energii elektrycznej z Azji Centralnej do Afganistanu i Pakistanu) oraz budowę kolei w Afganistanie. Niewiele wskazuje jednak na to, aby pomimo kryzysu w stosunkach z Rosją spowodowanego konfliktem na Ukrainie, Stany Zjednoczone podjęły kroki mające na celu osłabienie pozycji Rosji w Azji Centralnej. Nie oznacza to braku amerykańskich działań w regionie – USA nadal będą udzielać ograniczonego wsparcia państwom Azji Centralnej (przede wszystkim Uzbekistanowi i Tadżykistanowi¹⁰), nie będzie to jednak miało wpływu na architekturę bezpieczeństwa.

2. Wpływ zachodniej obecności na Azję Centralną

Zachodnia obecność wojskowa w Azji Centralnej, związana z misją w Afganistanie, przyczyniła się do zmiany regionu. Jej wpływ można rozpatrywać zarówno z perspektywy państw regionu, jak i geopolitycznego układu sił w Azji Centralnej.

Państwa regionu są beneficjentami zachodniej obecności wojskowej w Azji Centralnej i zaangażowania w Afganistanie. Przyczyniła się ona pośrednio do zwiększenia ich bezpieczeństwa i stabilności: mimo że zachodni żołnierze

⁹ <http://www.avesta.tj/business/26006-tadzhikistan-poluchit-100-mln-dlya-stroitelstva-uchastka-regionalnogo-zh-d-proekta.html>

¹⁰ Państwa graniczące z Afganistanem i mające największy wpływ na stabilizowanie północy kraju. Amerykańskie wsparcie dla tych krajów jest mimo to ograniczone głównie do niewielkiej pomocy bezpośredniej i szkoleń (zwłaszcza wojsk granicznych i służb zajmujących się zwalczaniem przemytu narkotyków).

nie brali bezpośrednio udziału w rozwiązywaniu kryzysów w Azji Centralnej, współpraca z Zachodem wzmocniła znaczenie państw regionu na arenie międzynarodowej oraz dała im możliwość okrzepnięcia. W przeddzień rozpoczęcia operacji Enduring Freedom w 2001 roku Azja Centralna pozostawała w wyłącznej strefie wpływów Rosji¹¹, a państwa regionu borykały się z szeregiem problemów, takich jak słabość struktur państwowych, zagrożenie terrorystyczne¹² czy groźba rozprzestrzenienia się wojny domowej w Afganistanie na postsowiecką Azję Centralną. Obalenie talibów w Afganistanie zlikwidowało to zagrożenie, a zachodnia obecność wojskowa dawała dalsze gwarancje bezpieczeństwa¹³, co skutkowało przychylną postawą państw regionu wobec Zachodu. Nie pociągnęło to jednak za sobą demokratyzacji i transformacji państw regionu, które pozostały w dużej mierze autorytarne (wyjątek stanowi Kirgistan, jednak nawet tam nie wiąże się to bezpośrednio z działaniami Zachodu). Wskutek między innymi zmiany priorytetów Zachodu i działań Rosji późniejsza współpraca państw regionu z Zachodem układała się problematycznie, czego przykładami może być wołta Uzbekistanu po wydarzeniach w Andżanie w 2005 roku¹⁴ (zamknięcie amerykańskiej bazy w Karszy, ponowne wstąpienie do OUBZ) czy kirgiskie próby zamknięcia bazy w Manasie w 2009 roku¹⁵.

Państwa Azji Centralnej osiągnęły również znaczne zyski finansowe w związku z zaangażowaniem Zachodu w Afganistanie. Kraje regionu (oprócz Turkmenistanu) otrzymywały oficjalnie łącznie 500 mln USD rocznie za

¹¹ Wyjątkiem był Uzbekistan, który od 1999 roku zaczął orientować się na Zachód, a w szczególności USA. Uzbekistan wystąpił wtedy z Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym i wstąpił do Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju (GUAM) zrzeszającej Gruzję, Ukrainę, Azerbejdżan i Mołdawię.

¹² Przykładem tego mogą być kryzysy batkańskie z 1999 i 2000 roku oraz wojna domowa w Tadżykistanie (1992–1997), której konsekwencje były odczuwalne jeszcze kilka lat po jej zakończeniu – nie wszyscy komendanci polowi uznali porozumienia pokojowe i kontynuowali walkę.

¹³ To ostatnie było wówczas szczególnie ważne dla państw regionu – np. Uzbekistan udzielił siłom USA zgody na użytkowanie bazy w Karszy (pierwsza amerykańska baza w regionie) bezpłatnie w zamian za gwarancje bezpieczeństwa wobec zagrożeń płynących z Afganistanu oraz zwalczanie talibów i bojówek Islamskiego Ruchu Uzbekistanu w północnym Afganistanie. Congressional Research Service Report RS22295, dostępny na: <http://wllstorage.net/file/crs/RS22295.pdf>

¹⁴ Rebelia w uzbeckim mieście Andżan w maju 2005 roku, krwawo stłumiona przez reżim prezydenta Islama Karimowa.

¹⁵ Prezydent Kirgistanu Kurmanbek Bakijew w 2009 roku, po otrzymaniu od Rosji obietnicy udzielenia pożyczki w wysokości 2 mld USD, próbował doprowadzić do zamknięcia bazy w Manas – jedynej amerykańskiej bazy w regionie. Ostatecznie baza pozostała, po znacznym podniesieniu opłat i zmianie nazwy na Centrum Tranzytowe Manas.

umożliwianie przepływu towarów przez NDN¹⁶, a dodatkowo USA, poczynawszy od 2008 roku, zaczęły dokonywać części zakupów na rzecz misji w Afganistanie w państwach Azji Centralnej (przede wszystkim benzyny i materiałów budowlanych). Koszt amerykańskich zakupów w Azji Centralnej w trakcie trwania misji ISAF szacuje się na około 4,9 mld USD¹⁷. Łącznie w ciągu trzynastu lat zachodnie wydatki w Azji Centralnej związane z obecnością w Afganistanie wyniosły prawie 20 mld USD¹⁸, co stanowi znaczną sumę, choć znikomną część całości wydatków związanych z zaangażowaniem w Afganistanie, wynoszących nawet do 6 bln USD¹⁹.

W wymiarze geopolitycznym trzynastoletnia zachodnia obecność wojskowa w Azji Centralnej wpłynęła na układ sił w regionie. W 2001 roku Rosja wsparła działania Zachodu w Afganistanie, w tym także doraźną obecność wojskową w Azji Centralnej, jako że niwelowały one zagrożenia płynące z tego kraju dla rosyjskich interesów w regionie. Jednak dalsza obecność zachodnich (zwłaszcza amerykańskich) sił w Azji Centralnej po obaleniu talibów była powodem obawy ościennych mocarstw: Rosja widziała w tym zagrożenie dla swojej dominacji w regionie, a dla Chin amerykańskie bazy na zachodniej flance stanowiły nową, niebezpieczną jakość – baza Manas spowodowała, że chińskie instalacje jądrowe w Lob-nor znalazły się w zasięgu amerykańskiego lotnictwa szturmowego i stacji nasłuchowych. Moskwa i Pekin sprzeciwiały się tej obecności, próbując – poprzez presję wywieraną na państwa regionu – doprowadzić do zakończenia wojskowej obecności USA. Niemniej to właśnie związany z zachodnim zaangażowaniem wzrost podmiotowości państw Azji Centralnej umożliwił Chinom zyskanie znacznych wpływów w regionie będącym dotychczas wyłączną rosyjską strefą wpływów.

Zarówno z perspektywy państw regionu, jak i Rosji oraz Chin, dalsza ograniczona obecność Zachodu w Afganistanie (zapowiedzi prezydenta Obamy o pozostawieniu 10 tysięcy żołnierzy do 2016 roku, misja doradczo-szkoleniowa NATO) jest korzystna. Dla Azji Centralnej oznacza to dalsze powstrzymywanie potencjalnych zagrożeń płynących z Afganistanu i możliwość czerpania

¹⁶ Na podstawie: <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/OPS-No-8-20121019.pdf>

¹⁷ Zakupy Defence Logistics Agency i General Supply Agency. Szerzej: zob. Aneks 1.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ http://www.washingtonpost.com/world/national-security/study-iraq-afghan-war-costs-to-top-4-trillion/2013/03/28/b82a5dce-97ed-11e2-814b-063623d80a60_story.html

doraźnych korzyści ze współpracy z Zachodem²⁰. To wariant korzystny również dla Rosji i Chin, zainteresowanych stabilnością Afganistanu i obawiających się negatywnych konsekwencji niestabilności w tym kraju dla swoich interesów w Azji Centralnej, a przede wszystkim uznających za wygodną sytuację, w której Zachód i USA są gwarantami stabilności Afganistanu.

²⁰ Mniejszych niż dotychczas, m.in. z powodu zmniejszenia amerykańskiej pomocy wojskowej; również planowane przekazanie części sprzętu wojskowego pozostałego po misji w Afganistanie wydaje się obecnie mało prawdopodobne (ale niewykluczone).

II. WYZWANIA DLA BEZPIECZEŃSTWA AZJI CENTRALNEJ

Wycofanie się sił ISAF z Afganistanu oraz koniec zachodniej wojskowej obecności w Azji Centralnej wywołały szereg obaw o bezpieczeństwo regionu po 2014 roku. Najczęściej podnoszoną kwestią jest możliwość negatywnego wpływu niestabilnej sytuacji w Afganistanie na bezpieczeństwo Azji Centralnej. Taki scenariusz wydaje się mało prawdopodobny, co nie znaczy, że po roku 2014 Azja Centralna będzie regionem stabilnym. Najpoważniejszymi i najbardziej realnymi zagrożeniami dla jej bezpieczeństwa będą jednak nierozwiązane napięcia regionalne oraz wewnętrzne problemy w poszczególnych państwach regionu.

1. Mit zagrożenia afgańskiego

Kwestia zagrożenia ze strony Afganistanu dla Azji Centralnej jest często podnoszona na poziomie politycznym, zarówno przez państwa regionu, jak i Rosję. Zagrożenie to jest związane z ryzykiem infiltracji państw Azji Centralnej przez talibów lub inne islamskie organizacje terrorystyczne (np. Islamski Ruch Uzbekistanu i Islamską Unię Dżihadu) w celu destabilizacji regionu, a w najgorszym razie wywołania islamskiej rewolucji i obalenia obecnych władz. Według najbardziej rozpowszechnionych prognoz (przede wszystkim w rosyjskiej narracji politycznej i analitycznej), do takiej sekwencji wydarzeń może dojść bezpośrednio po wycofaniu się sił ISAF z Afganistanu²¹. W rzeczywistości prawdopodobieństwo wystąpienia takiego scenariusza jest niewielkie. Jest on przytaczany instrumentalnie w celach politycznych. Rosja straszy zagrożeniem afgańskim w celu wymuszenia na państwach regionu większej integracji wojskowej w ramach OUBZ, wzmocnienia znaczenia tej organizacji wobec Zachodu oraz usprawiedliwienia zwiększania własnej obecności militarnej w regionie. Kraje Azji Centralnej natomiast używają afgańskiego straszaka, by wymóc większą pomoc wojskową od Rosji i Zachodu. Sytuacja w Afganistanie generuje problemy dla Azji Centralnej, takie jak przemyt narkotyków, przestępczość transgraniczna itd., są to jednak najczęściej problemy lokalne na obszarach przygranicznych, nie zaś egzystencjalne zagrożenie dla państw regionu.

Nie oznacza to, że sytuacja w Afganistanie nie może ulec dalszej destabilizacji, a trwająca tam wojna domowa pomiędzy władzą w Kabulu a talibami nie

²¹ Na przykład: http://russiancouncil.ru/projects/project/?PROJECT_ID_4=4#top

uleganie eskalacji, co może mieć pośrednio negatywny wpływ na Azję Centralną. Afganistan pomimo spokojnego rozstrzygnięcia kluczowych kwestii – wyborów prezydenckich i podpisania Bilateral Security Agreement z USA, umożliwiającego dalszą ograniczoną amerykańską obecność w tym kraju – pozostaje niestabilny. Perspektywa porozumienia pokojowego z talibami, pozwalającego na polityczne rozwiązanie konfliktu, wydaje się również odległa. Stwarza to zagrożenie, że rząd w Kabulu w perspektywie kilku lat może utracić kontrolę nad krajem, a wojna domowa przybrać rozmiary podobne jak w latach dziewięćdziesiątych.

Scenariusz, w którym Afganistan staje się platformą do zbrojnego ataku na Azję Centralną, wydaje się jednak nierealny ze względu na kilka czynników. Organizacje terrorystyczne zrzeszające radykałów islamskich z Azji Centralnej (Islamski Ruch Uzbekistanu, Islamska Unia Dżihadu), które miałyby stanowić zagrożenie dla Azji Centralnej, są obecnie zaangażowane w Pakistanie i Afganistanie i nie wykazują większego zainteresowania zbrojnymi działaniami w regionie²². Ponadto uwaga świata islamskiego oraz środowisk zaangażowanych i wspierających światowy dżihad skupiona jest obecnie – w związku z wojną w Syrii i Iraku – na Bliskim Wschodzie²³. Również państwa regionu są znacznie silniejsze niż piętnaście lat temu, gdy region borykał się z rajdami islamskich terrorystów z Islamskiego Ruchu Uzbekistanu na kirgiski obwód batkański²⁴. Po drugie, talibowie, jako ruch *stricte* pasztuński, nie są zainteresowani rozszerzaniem wpływów na północ od Afganistanu. Pokazały to lata 1998–2001, gdy kontrolując granice Afganistanu z Turkmenistanem, Uzbekistanem i Tadżykistanem, nie organizowali ataków na kraje Azji Centralnej. Ponadto nawet jeśli doszłoby do realizacji takiego scenariusza, należy spodziewać się, że państwa Azji Centralnej będą prowadziły wobec talibów podobną politykę jak w latach dziewięćdziesiątych. W przypadku Turkmenistanu oznaczałoby to zachowanie neutralności i *de facto* nawiązanie pragmatycznych relacji z talibami, w przypadku Uzbekistanu – zamknięcie granicy i wspieranie mniejszości uzbeckiej, natomiast w przypadku Tadżykistanu – współpracę z afgańskimi Tadżykami stanowiącymi znaczny

²² Szerzej: zob. Józef Lang, Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej, *Raport OSW*, listopad 2013, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_zbrojni-radykalowie-islamscy.pdf

²³ Tendencja ta zapewne ulegnie dalszemu nasileniu w związku z ogłoszeniem przez Islamskie Państwo Iraku i Lewantu (ISIS) państwa islamskiego na opanowanych terytoriach irackich i syryjskich oraz ogłoszeniem kalifatu, które odbiło się głośnym echem w całym świecie muzułmańskim.

²⁴ Przeprowadzonych z terytorium Tadżykistanu w 1999 i 2000 roku. W 2000 roku walki miały miejsce również w Uzbekistanie.

odsetek ludności, przede wszystkim na północy kraju. Pojawienie się talibów na granicach państw centralnoazjatyckich wiązałoby się co prawda z dodatkowym obciążeniem i ryzykiem niestabilności, jednak nawet w przypadku najgorszego scenariusza rozwoju wydarzeń w Afganistanie (eskalacja wojny domowej, upadek struktur państwowych), państwa regionu nie będą bezpośrednio zagrożone.

2. Centralnoazjatycka beczka prochu

Brak poważnych zagrożeń ze strony Afganistanu nie oznacza, że Azja Centralna jest regionem stabilnym. Jej niestabilność ma charakter chroniczny i przejawia się w powtarzających się cyklicznie kryzysach, lokalnych konfliktach i napięciach. Tylko w maju 2014 roku miały miejsce zamieszki w tadżyckim Górnym Badachszenie, wystąpienia społeczne w Kirgistanie oraz incydenty graniczne na obrzeżach Kotliny Fergańskiej. W przeszłości w regionie regularnie dochodziło do poważnych kryzysów, takich jak wojna domowa w Tadżykistanie (1992–1997), rajdy bojowników Islamskiego Ruchu Uzbekistanu na Kirgistan i Uzbekistan (1999 i 2000), rebelia w uzbeckim Andżanie (2005), dwie rewolucje (2005 i 2010) i uzbecko-kirgiski krwawy konflikt etniczny (2010) w Kirgistanie, starcia z lokalnymi nieformalnymi grupami zbrojnymi w Tadżykistanie (2009 i 2012) czy zamachy terrorystyczne (2011/2012) oraz brutalnie stłumione wystąpienia robotników sektora naftowego w Kazachstanie (2011), a także incydenty zbrojne na granicach (np. kirgisko-tadżyckiej w 2014 roku). Groźba powtórzenia się podobnych wydarzeń w przyszłości jest duża, może również dojść do ich eskalacji i rozprzestrzenienia na inne państwa. Nie można wykluczyć, iż w wyniku podobnych kryzysów może nastąpić katastrofalne w skutkach załamanie struktur jednego z państw regionu, choć stopień prawdopodobieństwa takiego scenariusza jest trudny do oceny.

Istnieje szereg chronicznych zagrożeń stanowiących wyzwania dla bezpieczeństwa wszystkich krajów Azji Centralnej. Są to przede wszystkim napięcia pomiędzy państwami regionu (np. między Uzbekistanem a Kirgistanem i Tadżykistanem, konflikty o ograniczone zasoby wody, konflikty graniczne w Kotlinie Fergańskiej) oraz społeczne, polityczne i ekonomiczne konflikty wewnętrzne w poszczególnych krajach. Do obszernego katalogu wyzwań dla bezpieczeństwa Azji Centralnej można dołączyć napięcia etniczne (przede wszystkim w południowym Kirgistanie) oraz działalność powiązanych z władzami zorganizowanych grup przestępczych, w tym przede wszystkim trudniących się przemytem narkotyków.

Pomimo wzmocnienia się państw regionu w ostatnich latach oraz sukcesów gospodarczych niektórych z nich (Kazachstan) lub też sprawnego aparatu represji (Uzbekistan), poważnym problemem pozostaje słabość i nieefektywność struktur państwowych oraz niedojrzałość polityczna społeczeństw i elit. Napięcia i konflikty potęguje autorytarny system polityczny, z którym mamy do czynienia w większości państw regionu. Utrudnia on lub wręcz uniemożliwia pokojowe i demokratyczne rozładowywanie napięć politycznych i społecznych, zaś brak mechanizmów stabilizujących ewentualne wstrząsy, połączony z niewydolnością aparatów państwowych, powoduje, że w przypadku wystąpienia poważnego kryzysu, istnieje groźba jego eskalacji (np. w Kirgistanie, gdzie bezpośrednio po rewolucji w 2010 roku doszło do konfliktu etnicznego na południu kraju). W niektórych przypadkach autorytarna władza swoimi działaniami sama generuje zagrożenia dla bezpieczeństwa. Przykładem może być problem terroryzmu islamskiego: w Azji Centralnej widoczny jest wzrost zainteresowania islamem i praktykowaniem tej religii, w tym także jej fundamentalistycznych nurtów (np. salafizmu), co jest traktowane przez post-sowieckie władze państw regionu jako zagrożenie. Prześladowania salafitów jako domniemanych/potencjalnych terrorystów islamskich, a nierzadko osób przypadkowych, niezwiązanych z fundamentalistami, powodują jednak, że osoby i środowiska, które nie były skore do prowadzenia działalności terrorystycznej, radykalizują się, stwarzając podglebie dla terroryzmu²⁵.

Oprócz powyższych problemów, każdy z krajów regionu boryka się ze specyficznymi dla siebie wyzwaniem dla bezpieczeństwa i stabilności.

Dwoma państwami Azji Centralnej najbardziej narażonymi na niestabilność i wstrząsy są Kirgistan i Tadżykistan. W obydwu krajach w ciągu ostatnich pięciu lat dochodziło do niepokoїв, czego przykładami mogą być rewolucja i konflikt etniczny w Kirgistanie w 2010 roku²⁶ lub walki pomiędzy siłami tadżyckimi i nieformalnymi regionalnymi grupami zbrojnymi w dolinie Rasztu

²⁵ Problem dotyczy wszystkich państw regionu, jednak większość radykałów islamskich w Azji Centralnej emigruje do krajów, w których obecne są islamskie organizacje terrorystyczne (Afganistan, Pakistan, Syria). Zarówno w szeregach bojowników islamskich w Syrii, jak i centralnoazjatyckich organizacji terrorystycznych na pograniczu afgańsko-pakistańskim są obecni ochotnicy z wszystkich państw Azji Centralnej.

²⁶ Konflikt etniczny pomiędzy Kirgizami i Uzbekami na południu kraju (głównie w Oszu) w czerwcu 2010 roku, w trakcie którego zginęło około 470 osób (przeważnie Uzbeki), a ponad 400 tysięcy zostało uchodźcami; http://www.cmi.fi/images/stories/activities/black-sea/kic/kic_report_english_final.pdf

w 2009 roku i Górskim Badachszenie w 2012 roku²⁷. W Kirgistanie istnieje szereg nierozwiązanych problemów, które mogą nawet z powodu nieznaczącego incydentu przerodzić się w otwarty konflikt. Są to: antagonizm społeczno-polityczny na linii północ-południe kraju, napięcia etniczne pomiędzy Kirgizami i Uzbekami, słabość struktur państwowych czy regularne incydenty na granicach z Uzbekistanem i Tadżykistanem, związane z nieuregulowanym przebiegiem granic, w szczególności wokół licznych enklaw²⁸. W Tadżykistanie największymi zagrożeniami dla stabilności i bezpieczeństwa są problemy społeczne (ogromne bezrobocie, pauperyzacja ludności), obecnie neutralizowane masową migracją zarobkową do Rosji, jak również napięcia regionalne, potencjalny konflikt w elicie ze względu na coraz bardziej autokratyczny kurs prezydenta Emomali Rachmona oraz napięte stosunki z sąsiadami (Kirgistanem i Uzbekistanem). Kolejne niepokoje w Kirgistanie i Tadżykistanie są wysoce prawdopodobne, a wystąpienie poważnego kryzysu zagrażającego destabilizacją całego regionu – możliwe.

W skali całego regionu znacznie bardziej niebezpiecznym, choć mniej prawdopodobnym zagrożeniem jest niestabilność w dwóch największych krajach regionu – Kazachstanie i Uzbekistanie.

W Kazachstanie, najbardziej stabilnym i najbogatszym państwie regionu, najpoważniejszym wyzwaniem dla bezpieczeństwa jest nierozstrzygnięta kwestia sukcesji po rządzącym krajem od 1989 roku 74-letnim prezydencie Nursułtanie Nazarbajewie. Prezydent jest kluczowym elementem systemu równowagi wpływów w elicie. Jeżeli problem sukcesji nie zostanie sprawnie rozstrzygnięty przez samego Nazarbajewa, istnieje ryzyko wybuchu konfliktu wewnątrz elity o podział schedy po prezydencie, co w połączeniu z niebezpieczeństwem wystąpienia niepokoїв społecznych czy próbami wykorzystania tej sytuacji przez Rosję może grozić destabilizacją kraju.

Pomimo znacznej poprawy sytuacji ekonomicznej w Kazachstanie, w kraju istnieje napięcia społeczne o charakterze socjalnym, które przejawiają się m.in. w strajkach robotników przemysłu wydobywczego. W połączeniu z etnicznym

²⁷ W Tadżykistanie od zakończenia wojny domowej co kilka lat miały miejsce konflikty pomiędzy władzami centralnymi a lokalnymi nieformalnymi ugrupowaniami (często o deklaratywnie islamskim charakterze), które *de facto* kontrolowały sytuację w trudno-dostępnych obszarach kraju. W większości przypadków były to grupy dowodzone przez byłych opozycyjnych komendantów polowych.

²⁸ Szerzej: zob. Józef Lang, Wzrost napięć w Kotlinie Fergańskiej, *Analizy OSW*, 15.01.2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-01-15/wzrost-napiec-w-kotlinie-ferganskej>

i klanowym rozbiem społeczeństwa, stwarzają one podglebie dla masowych niepokojów społecznych, mogących zagrażać władzy. Zagrożenia te dały o sobie znać w 2011 i 2012 roku, gdy w Kazachstanie miał miejsce krwawo stłumiony strajk w Żanaozen (zachodni Kazachstan), pierwszy raz też doszło do zamachów terrorystycznych. Od tego czasu władze podjęły szereg działań mających zneutralizować powyższe zagrożenia, w tym także kwestie sukcesji po prezydencie Nazarbijewie, jednak dopiero jej skuteczne przeprowadzenie będzie decydującym testem dla stabilności Kazachstanu²⁹. Wyzwaniem dla bezpieczeństwa Kazachstanu jest również (na razie ograniczony) problem ekstremizmu i terroryzmu islamskiego³⁰. Potencjalnym czynnikiem destabilizującym mogą być ponadto działania Rosji, mogącej aktywnie rozgrywać lub nawet tworzyć napięcia w kraju i regionie (np. wykorzystanie licznej mniejszości rosyjskiej na północy Kazachstanu) do własnych celów politycznych³¹.

Również w Uzbekistanie, najludniejszym i najbardziej represyjnym państwie Azji Centralnej, głównym wyzwaniem dla stabilności jest kwestia sukcesji po rządzącym od 1991 roku 76-letnim prezydencie Islamie Karimowie. Sytuacja w Uzbekistanie jest pod tym względem bardziej skomplikowana niż w Kazachstanie. Karimow stworzył skrajnie autorytarny i represyjny system rządów, opierający się na jego osobie oraz podporządkowanych mu służbach specjalnych, które przy użyciu represyjnych metod i totalnej kontroli nad społeczeństwem nie dopuszczają do eskalacji napięć w elicie oraz niezadowolenia społecznego. Najbardziej prawdopodobny wydaje się scenariusz szybkiego przejścia władzy przez następcę, który będzie wystarczająco silny, by zneutralizować rywali i poprzez kontynuację represji zapewnić stabilność wewnątrz kraju. Obecnie najmocniejszym aktorem wydaje się Służba Bezpieczeństwa Narodowego (SNB) pod kierownictwem Rustama Inojatowa, który mógłby objąć władzę sam lub wyznaczyć swojego protegowanego. Jednak możliwy jest również inny scenariusz: jeżeli wskutek walki w elicie o schedę po Karimowie dojdzie do poluzowania kontroli nad społeczeństwem lub odwołania się do regionalizmów, istnieje duże prawdopodobieństwo wybuchu tłumionego latami społecznego niezadowolenia, a w konsekwencji wojny domowej

²⁹ Szerzej: zob. Aleksandra Jarosiewicz, Kazachstan wobec integracji z Rosją: mniej miłości, więcej strachu, *Komentarze OSW*, 26.05.2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-05-26/kazachstan-wobec-integracji-z-rosja-mniej-milosci-wiecej>

³⁰ W 2011 i 2012 roku w Kazachstanie miała miejsce bezprecedensowa fala zamachów wykonanych przez lokalnych salafitów działających w sposób zatamizowany i oddolnie. Szerzej: zob. Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej, *op. cit.*

³¹ Zob. rozdział III, podrozdział 1, Architektura bezpieczeństwa: dominacja Rosji przy akceptacji Chin.

i fragmentaryzacji kraju. Sytuacja ta mogłaby zostać wykorzystana przez radykalne organizacje islamskie (obecnie działające poza krajem). Za takim scenariuszem przemawia fakt, że w Uzbekistanie istnieje szereg wpływowych osób, środowisk i grup, które mogłyby się pokusić o objęcie urzędu prezydenta. W ciągu ostatniego roku zaostrzyła się zakulisowa walka w elicie, w tym także w rodzinie prezydenta (np. doszło do likwidacji imperium biznesowego córki Karimowa – Gulnary Karimowej i umieszczenia jej w areszcie domowym oraz uwięzienia przywódców tzw. klanu fergańskiego³²). Kwestia sukcesji, choć kluczowa, nie jest jedynym wyzwaniem dla bezpieczeństwa Uzbekistanu: kraj boryka się z niewydolną autarkiczną gospodarką³³ oraz napięciami pomiędzy regionalnymi grupami wpływów. Obecnie są one neutralizowane poprzez stosowanie represji, masową migrację czy brak rzeczywistej alternatywy dla rządzącej elity. Nie jest jednak wykluczone, że będą one źródłem niepokoїв jeszcze za życia Karimowa (lub w przypadku pokojowej sukcesji ich wybuch będzie jedynie odłożony w czasie).

Na tle regionu mocno wyróżnia się Turkmenistan, który w krótko- i średnio-terminowej perspektywie wydaje się nie być narażony na wstrząsy społeczne ani konflikt w elicie. Jest to spowodowane z jednej strony dużą cyrkulacją wewnątrz elity (dokonywane przez prezydenta częste przetasowania i zmiany kadrowe na najważniejszych stanowiskach), kluczową rolę prezydenta i jego rodziny oraz dominacją plemienia Tekke, co utrudnia powstawanie rywalizujących ze sobą klik. Z drugiej zaś strony społeczeństwo jest bierne, zindoktrynowane i zastraszone, co skutkuje całkowitym brakiem samoorganizacji, niezbędnej, by wystąpiły niepokoje społeczne. W dłuższej perspektywie potencjalnymi źródłami zagrożeń dla stabilności Turkmenistanu mogą być ogromne rozwarstwienie społeczne, silne podziały plemienne oraz niestabilność w sąsiednim Uzbekistanie.

Mimo że katalog wyzwań dla bezpieczeństwa Azji Centralnej jest prawie niezmienny od dekady, państwa regionu nie podejmują wysiłków, by załagodzić przyczyny tych zagrożeń (wyjątkiem jest Kazachstan), a jedynie zwiększają

³² Maciej Falkowski, Kryzys polityczny w Uzbekistanie, *Analizy OSW*, 6.11.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-06/kryzys-polityczny-w-uzbekistanie>

³³ Pauperyzacja społeczeństwa, napięcia na tle socjalnym, spowodowane takimi czynnikami, jak znaczne bezrobocie i migracja zarobkowa do Rosji; braki w dostawach benzyny, gazu czy prądu. Sytuacja finansowa Uzbekistanu jest również zła, co wiąże się z zacofaniem gospodarczym: pomimo wydobywania dużej ilości gazu, większość tego surowca jest przeznaczona na konsumpcję wewnętrzną, a nie na sprzedaż (<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=UZ&trk=m>).

swoje możliwości reagowania, gdyby kryzys taki wystąpił³⁴. Przyczyną tego jest postrzeganie bezpieczeństwa wewnętrznego przez pryzmat bezpieczeństwa reżimu. Z takiego punktu widzenia ograniczony kryzys jest nie tylko mniej groźny niż próby reform politycznych, gospodarczych czy społecznych (które mogą wymknąć się spod kontroli), ale również może być użyty do wzmocnienia władzy. Skutkuje to stosunkowo dużą odpornością państw regionu na niewielkie przejawy niestabilności, przy jednoczesnym narażaniu ich na zaistnienie w przyszłości poważnego kryzysu (wojna domowa, fragmentaryzacja, upadek struktur państwa), którego państwa regionu nie zdolają przezwyciężyć. Aktorzy zewnętrzni (Zachód, Rosja, Chiny) nie będą zaś skłonni do podjęcia działań w celu ustabilizowania sytuacji.

³⁴ Przykładem mogą być manewry OUBZ, na których regularnie są ćwiczone kompleksowe reakcje na wystąpienia społeczne (nazywane „kolorowymi rewolucjami”). W szkoleniach biorą udział nie tylko siły zbrojne, lecz również inne służby państwa (policja, wojska wewnętrzne, służby specjalne), a nawet ośrodki analityczne; http://www.odkb-csto.org/training/detail.php?ELEMENT_ID=2825&SECTION_ID=188 i http://www.odkb-csto.org/association/news/detail.php?ELEMENT_ID=3134

III. BILANS OTWARCIA: BEZPIECZEŃSTWO W AZJI CENTRALNEJ PO ROKU 2014

Koniec operacji ISAF w Afganistanie oraz rozmontowanie pomocniczej infrastruktury militarnej w Azji Centralnej stanowią symboliczną cezurę w najnowszej historii państw tego regionu, zamykają bowiem trzynastoletni rozdział w jego dziejach, którego wyznacznikiem była intensywna współpraca z Zachodem oraz – związane z nią – zwiększone zainteresowanie świata peryferyjnym ze względu na geopolityczne uwarunkowania regionem centralnoazjatyckim.

Istnieje niewiele przesłanek mogących świadczyć o kontynuacji zaangażowania Zachodu w Azji Centralnej na dotychczasowym poziomie. Wiąże się to nie tylko z zakończeniem misji afgańskiej, ale przede wszystkim z samoograniczeniem globalnych ambicji i możliwości w polityce USA i UE, jak również ze zminimalizowaniem szans na eksport surowców energetycznych z regionu na rynki zachodnie i brakiem perspektyw demokratyzacji i modernizacji centralnoazjatyckich państw. Choć kwestie bezpieczeństwa w regionie pośrednio interesują Unię Europejską (głównie w kontekście stabilności we własnym otoczeniu), nie zamierza ona jednak angażować się w istotny sposób w tę sferę. Również Waszyngtonowi brakuje nie tylko woli politycznej, ale i skutecznych instrumentów realizacji podobnych planów. USA będą udzielać ograniczonej pomocy wojskowej państwom centralnoazjatyckim. Niewykluczone również, iż ze względu na konieczność logistycznego zabezpieczenia niewielkiego kontyngentu, który zostanie w Afganistanie po 2014 roku, będą kontynuowały współpracę z niektórymi państwami regionu (przede wszystkim Uzbekistanem), nic nie wskazuje jednak na to, aby wykroczyła ona poza kwestie czysto techniczne (korzystanie z korytarzy powietrznych, międzylądowania itd.).

Kluczowe znaczenie dla architektury bezpieczeństwa będą miały działania Rosji – państwa zdeterminowanego do odbudowy własnych wpływów w Azji Centralnej, a także dysponującego bogatym arsenałem możliwości wywierania presji na większość państw regionu w celu skłonienia ich do akceptacji własnych rozwiązań³⁵. Główny rywal geopolityczny Rosji w Azji Centralnej – Chiny – nie może w tym wymiarze stanowić realnej alternatywy, ponieważ nie tylko realistycznie

³⁵ Szerzej o rosyjskich instrumentach wpływu i polityce rosyjskiej w Azji Centralnej zob. Wojciech Górecki, Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej, *Prace OSW*, marzec 2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2014-03-17/coraz-dalej-od-moskwy-rosja-wobec-azji-centralnej>

ocenia własne możliwości w tym zakresie, ale również nie stawia sobie podobnych celów. O ile celem Rosji jest umocnienie dominującej pozycji w sferze bezpieczeństwa, dającej jej istotny instrument zachowania kontroli nad regionem, przy jednoczesnym blokowaniu działań rywali, o tyle priorytetem Pekinu jest rzeczywista stabilność regionu przekładająca się na bezpieczeństwo Sinkiangu oraz chińskiej ekspansji gospodarczej w regionie³⁶.

Analizując bezpieczeństwo w Azji Centralnej po 2014 roku należy wyraźnie rozdzielić bezpieczeństwo *sensu stricto* od jego architektury. O ile w opierającym się na Sojuszu Północnoatlantyckim europejskim systemie bezpieczeństwa oba powyższe wymiary są ze sobą zespolone (jak również z demokratycznymi systemami politycznymi), o tyle w warunkach centralnoazjatyckich owa jedność nie jest oczywista. Ma to szczególne znaczenie w strategii rosyjskiej, w której system bezpieczeństwa postrzegany jest w kategoriach geopolitycznych, stanowiąc nie tyle instrument gwarantujący stabilność, ile narzędzie kontroli nad regionem. Odpowiedź na pytanie o architekturę bezpieczeństwa w Azji Centralnej po 2014 roku nie może być zatem tożsama z odpowiedzią na pytanie o stabilność oraz zdolność do przeciwdziałania realnym zagrożeniom dla bezpieczeństwa w ramach istniejącego systemu.

1. Architektura bezpieczeństwa: dominacja Rosji przy akceptacji Chin

Zasadnicze znaczenie dla przyszłej architektury bezpieczeństwa w Azji Centralnej będą miały działania Rosji. Strategia Moskwy wobec Azji Centralnej wpisuje się w wynikającą z ambicji imperialnych politykę wobec całego obszaru postsowieckiego, której najbardziej dobitnymi przejawami były kryzysy gruziński (2008) i ukraiński (2014)³⁷. Mimo asertywności, agresywności i nieprzewidywalności rosyjska polityka jest polityką defensywną, którą można scharakteryzować jako obronę poprzez atak. Jej podłożem jest z jednej strony przekonanie o konieczności obrony „terytorium kanonicznego”, za jakie Rosja uważa państwa b. ZSRR, przed wpływami Zachodu (a w Azji Centralnej także Chin), z drugiej zaś – świadomość posiadania ograniczonego arsenału środ-

³⁶ Szerzej o polityce i wpływach chińskich w Azji Centralnej zob. Aleksandra Jarosiewicz, Krzysztof Strachota, Azja Centralna. Dorobek dwudziestolecia, *Prace OSW*, październik 2013, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_45_cina_a_asia_pl-net.pdf

³⁷ Szerzej o doktrynie polityki zagranicznej Rosji zob. Marek Menkiszak, Doktryna Putina: tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim, *Komentarze OSW*, 27.03.2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej>

ków. Duża aktywność Moskwy w dziedzinie bezpieczeństwa w Azji Centralnej wynika z realistycznej oceny własnych możliwości: jest to sfera, w której Rosja ma największe pole do działania (szczególnie w porównaniu z niewielkimi możliwościami oddziaływania w wymiarze ekonomicznym).

Strategicznym celem Moskwy w Azji Centralnej jest odbudowa własnych oraz minimalizacja amerykańskich i chińskich wpływów oraz maksymalne podporządkowanie tamtejszych państw. Obecnym priorytetem taktycznym jest umocnienie struktur OUBZ³⁸ wraz z rozbudową rosyjskiej infrastruktury militarnej w regionie oraz narzucenie państwom regionu rosyjskich projektów integracyjnych (Unia Celna, Eurazjatycka Unia Gospodarcza)³⁹. Moskwa wyraźnie zaktywizowała działania w tym kierunku wraz ze zbliżaniem się zakończenia zachodniej obecności militarnej w Azji Centralnej. Nowa sytuacja stworzyła Rosji okazję do wypełnienia luki geopolitycznej, dając jednocześnie impuls i pretekst do bardziej zdecydowanych działań. Polityka Kremla w Azji Centralnej koncentruje się na Kazachstanie, Kirgistanie i Tadżykistanie – państwach, w których pozycje Moskwy są najsilniejsze. Minimalizacja działań wobec Uzbekistanu i Turkmenistanu wydaje się podyktowana z jednej strony koniecznością skoncentrowania wysiłków na wybranym odcinku, z drugiej – silnym oporem elit ww. państw wobec zacieśniania stosunków z Moskwą, mającą dodatkowo znacznie mniejsze możliwości wywierania nacisku na Taszkent i Aszchabad niż na pozostałe kraje.

Mimo silnych związków cywilizacyjnych, gospodarczych i międzyludzkich z Rosją, generalnie pozytywnego obrazu Rosji i Rosjan w centralnoazjatyckich społeczeństwach oraz – w przypadku Kirgistanu i Tadżykistanu (najbiedniejsze państwa regionu) – przekonania o konieczności bliskiej współpracy z nią ze względów ekonomicznych, perspektywa transformacji w rosyjskich satelitów postrzegana jest jako zagrożenie dla suwerenności. Regionalne elity obawiają się nie tylko utraty niezależności na arenie międzynarodowej, ale też możliwości prowadzenia nieskrępowanej działalności biznesowej (do czego przyzwyczaiły się w ciągu ostatnich 25 lat niepodległości). W przeciwieństwie do znacznej części spauperyzowanych społeczeństw (szczególnie w Tadżykistanie, Kirgistanie

³⁸ Spośród państw Azji Centralnej do OUBZ należą: Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan. Pozostali członkowie to Rosja, Białoruś i Armenia.

³⁹ Członkiem Unii Celnej jest Kazachstan (od 2010 roku), Kirgistan zgłosił akcesję, Tadżykistan jedynie wyraża zainteresowanie organizacją. 29 maja 2014 roku Rosja, Białoruś i Kazachstan podpisały umowę o powołaniu Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, która ma wejść w życie 1.01.2015 roku. 9 października umowę akcesyjną podpisała również Armenia. W najbliższej przyszłości członkami EUG mają stać się również Armenia i Kirgistan.

i Uzbekistanie), które mają pozytywny obraz Rosji, centralnoazjatyckie elity postrzegają ją jako państwo zacofane ekonomicznie i technologicznie, trawione szeregiem problemów wewnętrznych (w tym ksenofobią i nacjonalizmem), które nie ma im do zaoferowania pozytywnego modelu nowoczesnego, modernizującego się i rozwijającego gospodarkę państwa. Mimo składanych cyklicznie przez rosyjskich polityków obietnic Rosja nie jest również w stanie zaoferować państwom regionu zakrojonych na szeroką skalę inwestycji czy kredytów, ustępując na tym polu Chinom. Dla przykładu, Rosja od lat składa niezrealizowane obietnice gigantycznych inwestycji w kirgiski i tadżycki sektor hydroenergetyczny (elektrownie w kirgiskiej Kambar-Acie i tadżyckiej Sangtudzie-1). Nie wywiązała się również dotąd z zobowiązań dotyczących modernizacji kirgiskiego sektora gazowego, które złożyła, przejmując w 2013 roku za symbolicznego dolara kirgiskiego monopolistę na rynku gazowym – firmę Kyrgyzgaz (jego właścicielem został rosyjski Gazprom). Poważne wątpliwości budzą także gospodarcze skutki udziału w rosyjskich projektach integracyjnych, o czym boleśniej przekonał się Kazachstan po utworzeniu Unii Celnej⁴⁰. Rządzący nie mogą ponadto ignorować rosnących nastrojów nacjonalistycznych, których ostrze jest coraz wyraźniej antyrosyjskie (np. w Kirgistanie i Kazachstanie)⁴¹.

Opisane wcześniej wyzwania (problemy sukcesji, konflikty etniczne, radykalizm islamski, problemy społeczne itd.), z jakimi borykają się państwa Azji Centralnej, dają Rosji całą paletę możliwości wywierania na nie nacisku w razie stawiania oporu wobec rosyjskich planów w regionie⁴². Rosja może również skutecznie (co do pewnego stopnia robi od wielu lat) eksploatować potencjalne zagrożenie afgańskie oraz bardzo silne fobie antychińskie. Stopień zagrożenia

⁴⁰ Liczne wyjątki i wyłączenia w swobodnym handlu pomiędzy krajami Unii Celnej, pozwalające Rosji osiągać zyski kosztem Kazachstanu i Białorusi. Wzorowane na rosyjskim ustawodawstwie rozwiązania *de facto* premiujące rosyjskie podmioty gospodarcze. Szerzej: zob. Agata Wierzbowska-Miazga, Szczyt Unii Celnej – kryzys zamiast sukcesu, *Analizy OSW*, 30.10.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-10-30/szczyt-unii-celnej-kryzys-zamiast-sukcesu>

⁴¹ Zob. np. Nick Megoran, *Averting Violence in Kyrgyzstan*, Chatham House, <http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/1212ppmegoran.pdf>; Kyrgyz rioters chant anti-Russian slogans, <http://voiceofrusia.com/2010/04/19/6613022/>; Nacyonalisty opasajutsia wtorzenija Rossii w Kazachstan, http://total.kz/society/2014/03/03/nacionalisty_opasayutsya_vtorzhe; Kakogo nacyonalizma nužno bojatsia russkim w Kazachstanie, <http://3-sector.org/?p=2006>

⁴² Problemy wewnętrzne poszczególnych państw postsowieckich (jak również konflikty między nimi) były przez Rosję wielokrotnie wykorzystywane w imię jej interesów imperialnych. Dotyczy to np. konfliktów etnicznych w Gruzji (Abchazja, Osetia Południowa) czy Mołdawii (Naddniestrze, Gagauzja), konfliktu armeńsko-azerbejdżańskiego o Górski Karabach czy obecnego kryzysu na Ukrainie.

asertywnymi działaniami Moskwy na obszarze postsowieckim pokazała już interwencja militarna w Gruzji (2008) zakończona uznaniem przez Rosję niepodległości Abchazji i Osetii Południowej.

Znacznie silniejsze wrażenie na centralnoazjatyckich elitach zrobił jednak kryzys ukraiński. Postawa Rosji została jednoznacznie odebrana jako demonstracja siły, determinacji i możliwości nie tylko pod adresem postsowieckich państw, ale również (o ile nie przede wszystkim) Zachodu. Reakcją elit był strach przed Rosją, natomiast znacznej części społeczeństw – podziw wobec prezydenta Władimira Putina. Równie silne wrażenie wywarła słabość, brak zdecydowania i jedności Zachodu w obliczu agresywnych działań Rosji.

Szczególnie alarmującym elementem kryzysu ukraińskiego było otwarte zakwestionowanie przez Rosję podstaw porządku międzynarodowego na obszarze postsowieckim: ukraińskiej suwerenności, dwustronnych umów międzypaństwowych, wreszcie uznawanych przez samą Rosję granic. Działania rosyjskie wobec Ukrainy pokazały, iż Moskwa w imię realizacji ambicji imperialnych może łamać wszelkie reguły, dowolnie używając argumentów natury historycznej, etnicznej i in. W percepcji państw postsowieckich oznacza to zagrożenie o charakterze egzystencjalnym.

Niepokój państw Azji Centralnej (w szczególności Kazachstanu) wywołało także wykorzystanie przez Rosję kwestii ochrony ludności rosyjskiej (lub rosyjskojęzycznej) zamieszkującej Krym i wschodnią Ukrainę oraz sprzęgnięcie tego problemu z cywilizacyjno-polityczną koncepcją „rosyjskiego świata” (*ruskij mir*)⁴³. Mimo systematycznego odpływu etnicznych Rosjan z państw Azji Centralnej mniejszość rosyjska wciąż stanowi spory odsetek ludności tamtejszych krajów⁴⁴, przy czym jej prawa są w mniejszym lub większym stopniu rzeczywiście łamane (np. w Turkmenistanie). Szczególnie silne obawy pojawiły się w Kazachstanie, którego północne, graniczące z Rosją obwody (głównie kustanajski, akmołiński, północnokazachstański, pawłodarski i wschodniokazachstański) zamieszkane są zwarcie przez ludność rosyjską. Zostały one

⁴³ Pod pojęciem „rosyjskiego świata” rozumie się najczęściej skupioną wokół Rosji szczególną duchową i cywilizacyjną wspólnotę ludzi mówiących po rosyjsku, identyfikujących się z religią i kulturą prawosławną i odwołujących się do wspólnych wartości, bez względu na obywatelstwo i pochodzenie etniczne. Zob. Marek Menkiszak, *op. cit.*

⁴⁴ Odsetek Rosjan (wraz z innymi słowiańskimi grupami etnicznymi) wynosi w państwach Azji Centralnej odpowiednio: Kazachstan – 23,3% (ok. 4,1 mln), Kirgistan – ok. 6,4% (ok. 350 tys.), Uzbekistan – ok. 4–5% (ok. 800 tys.; brak dokładnych danych), Turkmenistan – ok. 4% (ok. 100–150 tys.; brak dokładnych danych), Tadżykistan – 1,1% (ok. 80 tys.).

dodatkowo podgrzane prowokacyjnymi wypowiedziami niektórych rosyjskich polityków wzywających do rewizji granicy rosyjsko-kazachstańskiej⁴⁵.

Z uwagi na rywalizację rosyjsko-chińską oraz coraz silniejsze pozycje ChRL w Azji Centralnej zasadnym wydaje się pytanie, czy Chiny mogą stanowić potencjalną barierę dla realizacji dążeń Rosji w sferze architektury bezpieczeństwa w regionie. Wpływy chińskie w Azji Centralnej stale rosną, w sferze ekonomicznej można wręcz mówić o chińskiej dominacji. Pekin realizuje gigantyczne inwestycje, buduje rurociągi i szlaki komunikacyjne (np. obejmujący Azję Centralną strategiczny projekt Nowego Jedwabnego Szlaku mającego połączyć Chiny z Europą), rozwija współpracę w dziedzinie kultury, skutecznie łamiąc monopol rosyjski. Coraz silniej współpracuje również z państwami regionu w sferze bezpieczeństwa. Wśród podejmowanych działań można wymienić kooperację w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SzOW), niewielką sprzedaż broni, ograniczoną pomoc wojskową dla krajów regionu (techniczną i materialną, w tym także przekazywanie uzbrojenia)⁴⁶, podpisanie umów o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i zwalczania terroryzmu⁴⁷, szkolenie żołnierzy i oficerów armii państw regionu (przede wszystkim Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu)⁴⁸. Celem polityki chińskiej jest nie tylko realizacja interesów gospodarczych i utrzymywanie przyjaznych relacji z centralnoazjatyckimi sąsiadami. Celowe działania Pekinu (udzielanie kredytów, zacieśnienie więzi gospodarczych, wspieranie struktur państwowych przy pryncypialnej zasadzie nieingerencji w sprawy wewnętrzne poszczególnych państw) przyczyniają się do wzmocnienia ich państwowości. Zgodnie z chińską koncepcją ma to

⁴⁵ Głośnym echem w Kazachstanie odbiła się wypowiedź wiceprzewodniczącego rosyjskiej Dumy Władimira Żyrinowskiego, który wezwał do utworzenia Środkowoazjatyckiego Okręgu Federalnego ze stolicą w mieście Wierny (dawną rosyjską nazwą Ałmaty) oraz nacjonalistycznego pisarza i polityka Eduarda Limonowa, który postulował przyłączenie północnego Kazachstanu do Rosji. O historycznej przynależności północno-wschodniej części Kazachstanu do państwa rosyjskiego mówił również przewodniczący parlamentu Chakasji – rosyjskiej republiki autonomicznej położonej na Syberii.

⁴⁶ Np. przekazanie armii kirgiskiej w styczniu 2014 roku zaopatrzenia dla zaplecza o wartości 6,5 mln USD (<http://www.kabar.kg/rus/politics/full/70251>) lub przekazanie Turkmenistanowi broni strzeleckiej i umundurowania w 2007 roku – Sebastien Peyrouse, *Military Cooperation between China and Central Asia: Breakthrough, Limits, and Prospects*. Jamestown Foundation 2010, dostępne na: [http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=36123&tx_ttnews\[backPid\]=25&cHash=42beea809e#UzoOwvl_tfc](http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews[tt_news]=36123&tx_ttnews[backPid]=25&cHash=42beea809e#UzoOwvl_tfc)

⁴⁷ Np. memorandum o współpracy pomiędzy chińskim Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego a tadżyckim Ministerstwem Spraw Wewnętrznych; <http://www.avesta.tj/security/24486-mvd-rt-i-ministerstvo-obschestvennoy-bezopasnosti-knr-podpisali-memorandum-o-sotrudnichestve.html>

⁴⁸ Przeprowadzane w Chinach – maksymalnie kilkanaście osób z każdego kraju rocznie.

sprzyjać stabilności w regionie, od której w znacznym stopniu zależy stabilność najbardziej problematycznej, graniczącej z Azją Centralną chińskiej prowincji Sinkiang (ze względu na ujgurski separatyzm i działalność terrorystyczną niektórych ujgurskich ugrupowań o podłożu islamskim). Nawet rozwijanie relacji gospodarczych z państwami centralnoazjatyckimi ma służyć przede wszystkim rozwojowi ekonomicznemu tej wysuniętej najdalej na zachód prowincji⁴⁹.

Pekin w coraz większym stopniu angażuje się w sferze bezpieczeństwa, a jego najistotniejsze interesy są realizowane (Azja Centralna nie stała się zapleczem dla ujgurskiego separatyzmu ani oddziałującego na Sinkiang islamskiego ekstremizmu). Niemniej nie może i – jak się obecnie wydaje – nie zamierza konkurować z Rosją w zakresie tworzenia systemu bezpieczeństwa w Azji Centralnej. Składa się na to cały szereg przyczyn, z których najważniejsze to:

- zaostrzanie się amerykańsko-chińskiej rywalizacji w wymiarze globalnym i przekonanie o tym, iż to Zachód jest głównym rywalem Chin, zaś Rosja może odgrywać rolę taktycznego sojusznika Pekinu;
- przekonanie o politycznej, ekonomicznej i cywilizacyjnej słabości Rosji oraz jej postępującym uzależnieniu od Chin (m.in. w sferze eksportu węgłowodorów); choć Pekin na razie uznaje Azję Centralną za rosyjską strefę wpływów, przekonany jest o tym, że w dłuższej perspektywie Rosja – postrzegana jako mocarstwo w fazie schyłkowej – przestanie odgrywać istotną rolę w regionie;
- brak tradycji i doświadczenia (szczególnie w porównaniu z Rosją i USA), jeśli chodzi o działania w sferze twardego bezpieczeństwa poza własnymi granicami (bazy wojskowe, interwencje militarne);
- niechęć do prowokowania Rosji w regionie; Chiny obawiają się, że Moskwa mogłaby doprowadzić do destabilizacji Azji Centralnej (bądź któregoś z tamtejszych państw) bez większego uszczerbku dla własnego bezpieczeństwa w razie żywotnego zagrożenia jej interesów ze strony Chin;
- świadomość własnych ograniczeń cywilizacyjno-kulturowych, przewagi Rosji w tym zakresie oraz bardzo silnych obaw przed chińskim ekspansjonizmem obecnych we wszystkich państwach regionu; w centralnoazjatyckich

⁴⁹ Szerzej: zob. Aleksandra Jarosiewicz, Krzysztof Strachota, *op.cit.*

elitach (w społeczeństwach w mniejszym stopniu) obecna jest niechęć i obawy przed Rosją, jej imperializmem, nacjonalizmem i ksenofobią Rosjan, jest ona jednak światem znanym, podobnie jak rosyjska dominacja, niestanowiąca w oczach mieszkańców Azji Centralnej zagrożenia dla istnienia samych narodów, ich tożsamości; zagrożenie chińskie, strach przed chińskim ekspansjonizmem – abstrahując od racjonalności tych zjawisk – są natomiast obawami egzystencjalnymi; ich podstawą jest sytuacja w „bratnim” Sinkiangu (masowy napływ ludności chińskiej, która zdominowała turkojęzycznych, muzułmańskich Ujgurów).

Ograniczone możliwości państw Azji Centralnej przeciwstawienia się Rosji, sprowadzające się w przypadku większości z nich do prób równoważenia wpływów rosyjskich chińskimi i zachodnimi, a także specyfika podejścia Chin oraz brak sygnałów świadczących o możliwym większym zaangażowaniu Zachodu (przede wszystkim USA) w regionie wydają się wskazywać, iż dominacja rosyjska – jeśli chodzi o system regionalnego bezpieczeństwa – jest najbardziej prawdopodobnym scenariuszem. W praktyce będziemy mieli zapewne do czynienia z kilkoma kierunkami działań rosyjskich:

- instytucjonalne wzmacnianie OUBZ i aktywizacja działań organizacji (ćwiczenia wojskowe, być może tworzenie nowych oddziałów wojskowych i baz pod auspicjami OUBZ itd.) oraz kreowanie jej na głównego gwaranta bezpieczeństwa w regionie;
- rozbudowa istniejących baz wojskowych w regionie (głównie w kirgiskim Kancie oraz Tadżykistanie); nie można wykluczyć, że Moskwa będzie dążyć do utworzenia nowych baz bądź przejmowania określonych obiektów wojskowych, w tym wykorzystywanych dotąd przez wojska koalicji; Rosjanie od lat zabiegają np. o udostępnienie przez stronę tadżycką wyremontowanego przez Indie lotniska wojskowego w Ajni pod Duszanbe. Niewykluczone, że Rosja przejmie również kontrolę nad lotniskiem Manas pod Biszkekiem, gdzie w czerwcu 2014 roku zamknięte zostało amerykańskie Centrum Przewozów Tranzytowych;
- kontynuacja dozbrajania członków OUBZ⁵⁰ oraz działania na rzecz zmonopolizowania dostaw uzbrojenia do państw regionu poprzez mechanizmy

⁵⁰ W 2012 roku strona rosyjska obiecała udzielić Kirgistanowi pomocy wojskowej (przede wszystkim w uzbrojeniu) na łączną sumę 1,1 mld USD, zaś Tadżykistanowi – 200 mln USD. Pierwsze partie rosyjskiego uzbrojenia zostały przekazane w 2014 roku.

prawne przyjmowane w ramach Unii Celnej oraz Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej;

- blokowanie bądź reglamentowanie współpracy wojskowej państw regionu ze światem zewnętrznym, przede wszystkim NATO i USA, w tym niedopuszczanie do powstawania baz wojskowych państw trzecich. Warto zaznaczyć, iż na tym polu Rosjanie osiągnęli już pewne sukcesy. W sierpniu 2011 roku na szczycie OUBZ w Astanie uzgodniono zakaz rozmieszczania baz wojskowych państw trzecich na terytorium któregośkolwiek z państw członkowskich bez zgody pozostałych (nie precyzując jednak definicji bazy wojskowej). Z kolei na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych państw kaspijskich (Rosja, Azerbejdżan, Kazachstan, Turkmenistan, Iran), które odbyło się w kwietniu 2014 roku w Moskwie, porozumiano się wstępnie co do wprowadzenia podobnego zapisu do przyszłego ramowego porozumienia o statusie Morza Kaspijskiego;
- prawdopodobne próby wprowadzenia własnych wojsk granicznych na granice zewnętrzne państw Azji Centralnej (przede wszystkim tadżycko-afgańską)⁵¹;
- działania na rzecz skłonienia Uzbekistanu i Turkmenistanu do wstąpienia do OUBZ bądź co najmniej podjęcia lub (w przypadku Taszkontu) rozszerzenia bilateralnej współpracy wojskowej z Rosją;
- demonstracyjne, aczkolwiek symboliczne wciąganie Chin do współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa w regionie z wykorzystaniem formatu SzOW (np. w ramach przeciwdziałania zagrożeniu z kierunku afgańskiego);
- podgrzewanie w sferze propagandowo-medialnej zagrożenia zewnętrznego dla państw Azji Centralnej (narkotyki i eksport radykalnego islamu z Afganistanu);
- korelacja działań w wymiarze bezpieczeństwa z projektami integracyjnymi na obszarze postsowieckim (Unia Celna, Unia Eurazjatycka).

⁵¹ Podjęcie działań na pograniczu Afganistanu z państwami Azji Centralnej zapobiegających rzekomemu rozlewaniu się niestabilności na północ zapowiedział m.in. minister obrony Rosji Siergiej Szojgu na spotkaniu w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy, które odbyło się w tadżyckim Chodżencie w marcu 2014 roku. Sugerował współudział Chin we współpracy na rzecz stabilizacji granicy afgańskiej, co można odczytać jako kurtuazyjny gest pod adresem Pekinu.

Ponadto w razie niekorzystnego z punktu widzenia Moskwy rozwoju sytuacji w regionie (próby rozwijania współpracy z Zachodem przez państwa centralnoazjatyckie, opór wobec zacieśniania stosunków z Rosją itd.) nie można wykluczyć działań Rosji mających na celu wykorzystanie problemów wewnętrznych, rzeczywistych lub wykreowanych zagrożeń zewnętrznych (np. niestabilność na granicach z Afganistanem) czy wręcz celowej destabilizacji w celu wywarcia presji na poszczególne państwa.

2. System kontroli czy odpowiedzialność za bezpieczeństwo?

Realna perspektywa rosyjskiej dominacji w zakresie architektury bezpieczeństwa w Azji Centralnej nasuwa pytanie o skuteczność mechanizmów i narzędzi, którymi dysponuje Rosja w zwalczaniu najpoważniejszych zagrożeń dla stabilności regionu, jak również rzeczywistą wolę ich wykorzystywania w takim właśnie celu.

Już obecnie rosyjska obecność militarna w regionie jest bardzo rozbudowana. Jej dwoma filarami są: Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ), której regionalnymi członkami są Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan, oraz rosyjska infrastruktura wojskowa w regionie.

Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ)

OUBZ powstała w 2005 roku na bazie traktatu taszkenckiego o bezpieczeństwie zbiorowym z 1992 roku. Do organizacji należą: Rosja, Białoruś, Armenia, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan. W latach 2006–2012 członkiem OUBZ był również Uzbekistan. Organizacja jest formalnie sojuszem wojskowym, którego sygnatariusze zobowiązani są do udzielenia natychmiastowej pomocy w razie zewnętrznej agresji wobec któregośkolwiek z członków (art. 4 traktatu). W ramach OUBZ istnieją utworzone na mocy decyzji z 2009 roku Kolektywne Siły Reagowania Operacyjnego (KSOR), które składają się z jednostek gotowych do podjęcia działań w krótkim czasie (rosyjskie 98. gwardyjska dywizja powietrznodesantowa i 31. gwardyjska brygada powietrznoszturmowa; kazachska 37. brygada powietrznoszturmowa; białoruska 103 brygada mobilna oraz jednostki wielkości batalionu z Armenii, Kirgistanu i Tadżykistanu). Kolejnym instrumentem OUBZ są Kolektywne Siły Szybkiego Formowania (KSBR) dla Azji Centralnej utworzone w 2001 roku, złożone z rosyjskich jednostek stacjonujących w bazie lotniczej w kirgiskim Kancie i w 201. bazie lądowej w Tadżykistanie oraz kilku jednostek z państw Azji Centralnej. Zgodnie ze statutem

mogą zostać użyte do odparcia wojennej agresji oraz przeprowadzania operacji w ramach walki z terroryzmem i ekstremizmem, przestępczością zorganizowaną oraz klęskami żywiołowymi. Na mocy przyjętych na szczycie w Moskwie w 2010 roku porozumień siły KSBR mogą zostać ponadto użyte w sytuacjach kryzysowych na terytoriach państw członkowskich (na ich wnioski). Z kolei na szczycie z grudnia 2011 roku państwa OUBZ postanowiły, iż rozmieszczanie baz wojskowych państw trzecich na ich terytoriach będzie możliwe wyłącznie po uzyskaniu zgody wszystkich członków sojuszu. W ramach OUBZ teoretycznie istnieją również siły pokojowe (na mocy porozumienia z 2007 roku), w których skład wchodzi kontyngenty państw członkowskich (w praktyce siły te nie stanowią wspólnej jednostki operacyjnej, przypisane są do nich jedynie formacje z poszczególnych krajów).

Praktyczna działalność OUBZ wyraża się w organizacji regularnych spotkań oraz nieformalnych szczytów przywódców państw członkowskich, na których często przyjmowane są wspólne deklaracje polityczne dotyczące sytuacji międzynarodowej; w działalności kierowanego przez Rosjanina generała Nikołaja Bordiuzę sekretariatu (najczęściej wizyty Bordiuzy w pozostałych państwach członkowskich), wspólnych ćwiczeniach wojskowych (w tym KSOR i KSBR); w udzielaniu przez Rosję pomocy wojskowej pozostałym państwom (głównie przekazywaniu rosyjskiego uzbrojenia za darmo bądź po wewnętrznych rosyjskich cenach) oraz w szkoleniu oficerów z tych państw w Rosji; we współpracy w zakresie walki z handlem narkotykami.

Wśród najważniejszych rosyjskich obiektów wojskowych można wymienić bazę lotniczą w kirgiskim Kancie (formalnie ma ona status bazy Kolektywnych Sił Szybkiego Formowania OUBZ; stacjonuje tam ok. 1,5 tys. żołnierzy), 201. bazę wojsk lądowych w Tadżykistanie (ok. 7 tys. żołnierzy), szereg instalacji militarnych w Kazachstanie (np. kompleks Bajkonur, kilka poligonów, pułk lotnictwa w Kustanaju), Kirgistanie (np. poligon torpedowy na jeziorze Issyk-kul) i Tadżykistanie (np. kompleks kontroli przestrzeni kosmicznej Okno). Należy także wspomnieć połączony system obrony powietrznej Wspólnoty Niepodległych Państw, do którego należą wszystkie państwa regionu, poza Turkmenistanem (Uzbekistan współpracuje z Rosją w formacie bilateralnym)⁵². Działania Rosji podczas kryzysu gruzińskiego i ukraińskiego pokazują ponadto, iż

⁵² Pełny katalog rosyjskich obiektów wojskowych w Azji Centralnej znajduje się w Aneksie 2.

potencjalnie dysponuje ona znacznie szerszym katalogiem instrumentów. Za takie można uznać zarówno jednostki armii rosyjskiej oraz innych struktur siłowych (MSW, FSB itd.) stacjonujące na terenie samej Rosji, jak i paramilitarne i ochotnicze formacje zbrojne o trudnym do określenia statusie (formacje kozackie, formowane na bazie etnicznej oddziały złożone z mieszkańców Kaukazu itd.). Realizacja przynajmniej części rosyjskich zamiarów w sferze bezpieczeństwa (wyszczególnionych w poprzednim punkcie) będzie dodatkowym wzmocnieniem pozycji tego państwa w regionie. Istotnym czynnikiem predestynującym Rosję do odgrywania roli gwaranta bezpieczeństwa regionalnego jest także percepcja roli Moskwy przez świat zewnętrzny (Zachód i Chiny) oraz deklaracje samej Rosji.

Aby realnie ocenić to, czy Rosja po 2014 roku będzie odgrywać rolę gwaranta bezpieczeństwa w Azji Centralnej, należy odpowiedzieć na pytanie o rzeczywiste intencje strony rosyjskiej oraz realne możliwości przeciwdziałania zagrożeniom.

Analiza rosyjskiego podejścia do zagrożeń dla bezpieczeństwa w regionie, percepcji tworzonego przez nią systemu bezpieczeństwa (OUBZ, obecność wojskowa), jak również rosyjskich działań (lub ich braku) w tym wymiarze w latach ubiegłych prowadzi do następujących wniosków:

- a. zagrożenia dla bezpieczeństwa w Azji Centralnej nie stanowią zagrożeń dla samej Rosji

Choć mija się to z oficjalną rosyjską retoryką określającą region jako „miękkie podbrzusze Rosji”, trudno przytoczyć fakty świadczące o negatywnym wpływie niestabilności w Azji Centralnej, a nawet w Afganistanie na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne Federacji Rosyjskiej. Nawet zagrożenie radykalnym islamem jest względne, ponieważ to rosyjski Kaukaz Północny jest największym rozsadnikiem radykalizmu na obszarze postsowieckim, zaś centralnoazjatyccy zbrojni radykałowie nie stawiają sobie za cel walki przeciwko Rosji. Jedynym poważnym zagrożeniem płynącym poprzez Azję Centralną są afgańskie narkotyki, należy ono jednak do bezpieczeństwa miękkiego. Trudno również oszacować, czy większym zagrożeniem są gigantyczne problemy społeczne w samej Rosji oraz skorumpowanie i współudział rosyjskich struktur państwowych w przemyśle narkotyków, czy sam ich napływ. Ponadto nastawiona na destabilizację polityka rosyjska na wschodniej Ukrainie świadczy po pierwsze o tym, że Rosja nie obawia się stref niestabilności w swoim otoczeniu, po drugie zaś, iż w imię własnych interesów gotowa jest sama je tworzyć.

- b. bezpieczeństwo w regionie postrzegane jest przez Rosję przede wszystkim w kategoriach geopolitycznych

Rosja postrzega politykę zagraniczną (zarówno własną, jak i innych państw, w szczególności wobec obszaru b. ZSRR) w XIX-wiecznych kategoriach geopolitycznej rywalizacji o wpływy. W optyce rosyjskiej Azja Centralna jest klasycznym przykładem strefy wpływów, gdzie wszystkie działania, w tym te w wymiarze bezpieczeństwa, postrzegane są w kategoriach rywalizacji. Przykładami ilustrującymi taką właśnie percepcję regionu może być uwypuklanie przez Rosję rzekomych zagrożeń zewnętrznych dla stabilności Azji Centralnej (przy czym „zagrożenie” ze strony Zachodu jest stawiane niemal na równi z zagrożeniem afgańskim) w oficjalnym dyskursie dotyczącym bezpieczeństwa, przy jednoczesnym ignorowaniu wyzwań natury wewnętrznej, czy też konsekwencja w dążeniu do likwidacji zachodniej obecności wojskowej w regionie (mimo że, zgodnie z rosyjską retoryką, efektem tegoż wycofania ma być wzrost zagrożenia afgańskiego dla Azji Centralnej i samej Rosji). Również OUBZ – kluczowy element firmowanego przez Rosję systemu bezpieczeństwa w regionie – postrzegany jest przez nią samą nie tyle jako sojusz i instrument gwarantujący stabilność w regionie, ile narzędzie wpływów oraz element umacniania własnej pozycji w relacjach z Zachodem⁵³. Taką właśnie percepcję przez Moskwę OUBZ-u ilustruje choćby brak reakcji organizacji na konflikt etniczny w Kotlinie Fergańskiej w 2010 roku, przy jednoczesnym lansowaniu przyjęcia przez organizację zakazu instalacji baz wojskowych państw trzecich w państwach członkowskich bez zgody wszystkich sojuszników. Pozaregionalnym przykładem może być również polityka Moskwy wobec Azerbejdżanu i będącej członkiem OUBZ Armenii (brak reakcji organizacji na incydenty zbrojne na granicy obu państw, dostarczanie uzbrojenia stronie azerbejdżańskiej, które może zostać użyte przeciwko Armenii w konflikcie karabaskim).

- c. Rosja nie podejmowała dotąd żadnych istotnych kroków mających na celu przeciwdziałanie najpoważniejszym zagrożeniom dla bezpieczeństwa w regionie

⁵³ Rosja stara się przedstawiać OUBZ jako swoisty odpowiednik NATO na obszarze postsowieckim, równorzędnego partnera Sojuszu Północnoatlantyckiego. W lansowanej przez Moskwę koncepcji OUBZ powinno być odpowiedzialne za bezpieczeństwo na obszarze postsowieckim, z wyjątkiem państw bałtyckich. Przed wybuchem kryzysu ukraińskiego współgrało to z postafgańskimi koncepcjami Departamentu Stanu USA, w których przewidywano główną rolę Rosji i OUBZ oraz rozwijanie z nimi współpracy w zapewnieniu stabilności Azji Centralnej.

Ostatnim i *de facto* jedynym działaniem Rosji, które miało na celu stabilizację sytuacji w Azji Centralnej, było przyczynienie się do zakończenia wojny domowej w Tadżykistanie (porozumienie moskiewskie z 1997 roku). Pozostałe kryzysy, które miały miejsce w regionie w ostatnich latach, nie spotkały się ze zdecydowaną rosyjską reakcją, a nierzadko wręcz zainteresowaniem. Wśród najważniejszych można wymienić rajdy bojowników Islamskiego Ruchu Uzbekistanu na Kirgistan i Uzbekistan w latach 1999–2000 (tzw. kryzysy batkeńskie)⁵⁴, notoryczne konflikty graniczne pomiędzy państwami regionu (np. napięcia na pograniczu Kirgistanu i Tadżykistanu, będących członkami OUBZ), napięcia pomiędzy Uzbekistanem a Kirgistanem i Tadżykistanem dotyczące budowy w obu państwach elektrowni wodnych (ten ostatni konflikt jest wręcz przez Moskwę podsycany w celu szachowania państw regionu i utrzymywania ich w ten sposób w zależności). Najbardziej jaskrawym przykładem ilustrującym niechęć Rosji do angażowania się w rozwiązywanie problemów centralnoazjatyckich było niepodjęcie żadnych działań mających na celu przerwanie rzezi uzbecko-kirgiskich w 2010 roku, mimo że władze Kirgistanu apelowały do Moskwy o udzielenie pomocy w celu ustabilizowania sytuacji w ramach OUBZ.

Rosja odgrywa pewną rolę, jeśli chodzi o stabilizowanie regionu, trudno ją jednak określić w kategoriach celowego działania. Można tu wskazać przede wszystkim miliony migrantów z Azji Centralnej pracujących w Rosji (niwelacja problemów społeczno-ekonomicznych), którzy mogą być jednakże wykorzystani przez Moskwę jako narzędzie destabilizacji (w przeszłości Rosja wielokrotnie deportowała grupy migrantów bądź wprowadzała czasowe ograniczenia na ich przyjazdy, chcąc wywrzeć presję na poszczególne państwa, najczęściej Tadżykistan). Konieczność liczenia się z pozycją Moskwy odgrywa również rolę hamulca dla ewentualnych wystąpień ugrupowań bądź klanów opozycyjnych przeciwko władzom państw regionu (co jest jednak jednocześnie czynnikiem utrwalającym autorytarne systemy polityczne).

- d. państwa regionu również postrzegają rosyjską infrastrukturę bezpieczeństwa w Azji Centralnej w kategoriach instrumentów geopolitycznych wpływów

⁵⁴ Rosja udzieliła ograniczonego technicznego wsparcia w realizacji wynegocjowanego w dużej mierze przez Duszanbe porozumienia z Islamskim Ruchem Uzbekistanu. Szerzej: zob. Józef Lang, *op. cit.*

Taka percepcja rosyjskiej polityki jest szczególnie silna w Uzbekistanie i Kazachstanie, dla których potencjalna pomoc rosyjska w walce z wewnętrznym bądź zewnętrznym zagrożeniem jest nie tyle gwarancją bezpieczeństwa, ile narzędziem umocnienia rosyjskich wpływów lub co najwyżej mniejszym złem (w takich kategoriach Duszanbe postrzegało np. stacjonujące do 2005 roku na granicy tadżycko-afgańskiej rosyjskie wojska, zaś Uzbekistan – potencjalną rosyjską interwencję militarną w obronie mniejszości uzbeckiej w Kirgistanie podczas rzezi etnicznych w 2010 roku). Państwa regionu obawiają się więc *de facto* sytuacji, w której Rosja miałaby udzielić im pomocy wojskowej. Jednocześnie postrzegają one również OUBZ nie jako klasyczny sojusz wojskowy, lecz polityczny instrument rosyjskich wpływów w regionie, krępujący dodatkowo możliwość współpracy wojskowej z państwami trzecimi (np. przyjęty w 2011 roku pod presją Moskwy zakaz rozlokowywania baz państw trzecich na terytorium krajów członkowskich bez zgody pozostałych członków OUBZ).

Sceptycznie należy również ocenić realne możliwości przeciwdziałania zagrożeniom dla bezpieczeństwa przez Rosję przy użyciu posiadanych przez nią instrumentów, a tym bardziej trwałego rozwiązania regionalnych problemów generujących te zagrożenia. OUBZ jest organizacją, której głównym zadaniem jest obrona państw członkowskich przed zagrożeniami zewnętrznymi, które nie są jednak najpoważniejszymi wyzwaniem dla regionalnego bezpieczeństwa. Istotny jest również fakt, iż OUBZ jest organizacją martwą, która ani na poziomie politycznym, ani militarnym nigdy nie została wykorzystana zgodnie z przeznaczeniem (nie tylko w Azji Centralnej).

Organizacja ta nie została stworzona, aby reagować na kryzysy wewnętrzne czy rozwiązywać spory pomiędzy jej członkami. W 2011 roku wprowadzono formalnie prawną możliwość reagowania kryzysowego dla ochrony stabilności państw członkowskich, jeśli samodzielnie nie radzą one sobie z kryzysem wewnętrznym, istnieje również formalna możliwość wykorzystywania sił OUBZ w charakterze misji pokojowych. Zarówno KSOR, jak siły pokojowe OUBZ mogą zostać jednak użyte wyłącznie na prośbę zainteresowanego państwa. Do tej pory nigdy nie sięgano po tę możliwość. Co więcej, jak wskazano powyżej – większość państw regionu traktuje hipotetyczną rosyjską interwencję w kategoriach ostateczności i mniejszego zła⁵⁵. Niewielka potencjalna sku-

⁵⁵ Negatywnych przykładów używania rosyjskich oddziałów w charakterze misji pokojowych dostarczają również takie konflikty, jak abchaski, południowoosetyjski czy nadniestrzański. Rosyjskie siły rozjemcze bardzo szybko stawały się bowiem instrumentami polityki rosyjskiej. Ostrzeżeniem dla państw Azji Centralnej jest również postawa skon-

teczność OUBZ w walce z zagrożeniami dla bezpieczeństwa wynika również z faktu pozostawiania poza jej strukturami Uzbekistanu – państwa ze względu na skalę problemów wewnętrznych i potencjału konfliktowego kluczowego dla stabilności regionu.

Nie wydaje się również, aby stacjonujące w regionie siły rosyjskie (głównie jednostki regularnej armii) były przystosowane do radzenia sobie z zagrożeniami, z którymi mogą mieć potencjalnie do czynienia w regionie (konflikty etniczne, działalność bojowników islamskich, konflikty pomiędzy państwami regionu itd.)⁵⁶. Ewentualne straty wśród ludności cywilnej mogłyby zwrócić społeczeństwo przeciwko siłom rosyjskim (np. w Kirgistanie nastroje antyrosyjskie są w niektórych środowiskach bardzo silne), co prowadziłoby do dodatkowej eskalacji. Wydaje się, iż jedyną sytuacją, w której Rosja zmuszona byłaby ze względów wizerunkowych do stanowczej reakcji, byłyby pogromy mniejszości rosyjskiej w regionie (hipotetycznie mogłoby do nich dojść np. w Kirgistanie bądź Kazachstanie).

Tworzona przez Rosję architektura bezpieczeństwa oraz instrumenty w postaci OUBZ oraz baz wojskowych są nie tyle czynnikami gwarantującymi stabilność i bezpieczeństwo w regionie, ile narzędziami umacniania rosyjskich wpływów ułatwiającymi Moskwie utrzymanie kontroli nad Azją Centralną i wzmocnienie pozycji w geopolitycznej rywalizacji z Chinami. System bezpieczeństwa, jaki zostanie najprawdopodobniej stworzony po 2014 roku, nie będzie więc przekładał się na realne bezpieczeństwo, a zagrożenia dla regionalnej stabilności pozostaną *de facto* bez odpowiedzi.

3. Azja Centralna po roku 2014: trwała niestabilność i rosyjsko-chińskie kondominium

W perspektywie kilku najbliższych lat najistotniejszym czynnikiem wpływającym na sytuację w Azji Centralnej będą – obok nabrzmiałych problemów wewnętrznych – stosunki rosyjsko-chińskie. Prawdopodobna dominacja

fliktowanych Armenii (*notabene* sojusznika Rosji) i Azerbejdżanu, które za wszelką cenę chcą uniknąć rozlokowania w Górskim Karabachu rosyjskich sił pokojowych.

⁵⁶ Zrealizowana w ostatnich latach strategiczna reforma armii rosyjskiej wskazuje, że Rosja przygotowuje ją przede wszystkim do prowadzenia ofensywnej wojny konwencjonalnej, nie zaś radzenia sobie ze skomplikowanymi konfliktami regionalnymi czy lokalnymi. Szerzej o reformie armii rosyjskiej: zob. Andrzej Wilk, Armia rosyjska uzasadnia celowość reform, *Komentarze OSW*, 26.06.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-06-26/armia-rosyjska-uzasadnia-celowosc-reform>

rosyjska w sferze bezpieczeństwa nie będzie determinować całokształtu geopolitycznej układanki w regionie, Moskwa będzie bowiem zmuszona brać pod uwagę interesy oraz coraz silniejsze wpływy Pekinu, przede wszystkim w sferze ekonomicznej. Co więcej, wydaje się, iż ze względu na ograniczone zasoby i możliwości ekonomiczne, korzyści ze współpracy gospodarczej z Chinami (w tym importu własnych surowców energetycznych do Państwa Środka) oraz wspólne postrzeganie Zachodu jako głównego rywala w wymiarze globalnym, w interesie Rosji leży współpraca, nie zaś konfrontacja z Pekinem w Azji Centralnej. Konflikt z Rosją nie jest również w interesie Pekinu, przekonanego o nieuchronnym schyłku Rosji jako światowego mocarstwa i niechętnego prowokowaniu Moskwy, które mogłoby się zakończyć destabilizacją regionu. Należy również wziąć pod uwagę, że polityka wobec Azji Centralnej jest dla obu państw (przede wszystkim Chin) jedynie wycinkiem ich globalnych strategii, które – ze względu na percepcję Zachodu jako głównego adwersarza – są coraz bardziej zbieżne. Wpływa to na łagodzenie potencjalnej rywalizacji rosyjsko-chińskiej w Azji Centralnej i skłania do wniosku, iż obie strony będą unikać scenariusza konfrontacyjnego, obarczonego zbyt dużymi kosztami politycznymi. Przedmiotem rozgrywki będą więc nie tyle wpływy w regionie, ile zasady współistnienia.

Dla Moskwy idealnym scenariuszem byłoby reglamentowanie z pozycji silniejszego chińskiej obecności w regionie, udzielanie Pekinowi swoistej licencji na współpracę z traktowanymi przedmiotowo państwami regionu czy też – w wariantcie optymalnym – transformacja wybranych aspektów tej współpracy (np. w sferze energetycznej) w faktyczną współpracę rosyjsko-chińską⁵⁷. Z tej perspektywy istotnym testem rosyjskich możliwości będzie powodzenie bądź porażka (nie tylko w wymiarze powołania ich do życia, ale także funkcjonalności) rosyjskich projektów integracyjnych w regionie. Chiny natomiast, uznając formalnie rosyjską dominację w regionie w sferze bezpieczeństwa oraz interesy polityczno-ekonomiczne, będą się starały maksymalnie rozwijać bezpośrednie stosunki z państwami regionu, wzmacniając ich niezależność wobec Rosji. W takiej sytuacji najbardziej prawdopodobnym wariantem w perspektywie kilku najbliższych lat będzie akceptowane przez oba państwa faktyczne rosyjsko-chińskie kondominium w Azji Centralnej.

⁵⁷ Hipotetycznym przykładem takiej współpracy może być sektor naftowy w Kirgistanie. Chiny kontrolują rafinerię w Kara-baście, natomiast dostawy ropy oraz sieć stacji benzynowych są w rękach Rosjan.

W zdominowanej przez Rosję i Chiny Azji Centralnej nie będzie miejsca na istotną rolę Zachodu. Będzie to wynik nie tylko skutecznego blokowania zachodnich wpływów w regionie przez Moskwę i Pekin, ale przede wszystkim braku woli politycznej samego Zachodu do większego zaangażowania się w Azji Centralnej. Zarówno dla Unii Europejskiej, jak i USA coraz bardziej skoncentrowanych na Pacyfiku i niechętnych angażowaniu się i interweniowaniu w niestabilnym regionie Wielkiego Bliskiego Wschodu, Azja Centralna pozostanie regionem o marginalnym znaczeniu. Szanse na powrót do sytuacji z 2001 roku i dynamiczne wejście Zachodu do geopolitycznej rozgrywki w regionie są więc minimalne. Nie oznacza to całkowitego wycofania się Zachodu z regionu, jednak obecność UE będzie miała głównie charakter pomocy rozwojowej⁵⁸, zaś USA – mocno zredukowanej pomocy wojskowej i ograniczonej współpracy logistycznej w zakresie zaopatrzenia oraz wycofywania kilkutyśięcnego amerykańskiego kontyngentu, który pozostanie w Afganistanie do 2016 roku (głównym partnerem USA będzie zapewne Uzbekistan).

W wymiarze bezpieczeństwa Azja Centralna pozostanie najprawdopodobniej regionem trwale niestabilnym. Nic nie wskazuje na to, by chroniczne problemy, z jakimi borykają się państwa regionu, generujące zagrożenia dla bezpieczeństwa, zostały rozwiązane. Podobnie jak do tej pory będzie tam więc dochodzić do cyklicznych wstrząsów. Prawdopodobieństwo przerodzenia się ich w głęboki kryzys, który mógłby doprowadzić do zburzenia ukształtowanego po rozpadzie ZSRR w oparciu o sowieckie dziedzictwo ładu regionalnego (istnienie państw w obecnych granicach) czy wybuchu długotrwałego konfliktu zbrojnego na dużą skalę, nie wydaje się wysokie (największym ryzykiem obciążona jest sytuacja w Uzbekistanie). Zważywszy jednak na słabość struktur państwowych, krótkie tradycje państwowo-narodowe (obecnie istniejące państwa Azji Centralnej zostały stworzone przez system sowiecki, który zerwał z dziedzictwem poprzednich wieków), jak również dynamikę zmian międzynarodowych (np. wydarzenia w Iraku czy na Ukrainie stanowiące próbę przebudowy dotychczasowego porządku w wymiarze istnienia państw w obecnych granicach), nie należy zakładać, że stworzony przez ZSRR porządek państwowy jest na tyle trwały, iż nie może ulec destrukcji.

Trwałej niestabilności Azji Centralnej będzie prawdopodobnie towarzyszyć stagnacja regionu w wymiarze politycznym i ekonomiczno-społecznym, brak

⁵⁸ W listopadzie 2013 roku UE przyznała na lata 2014–2020 kwotę 1 mld euro na pomoc rozwojową dla Kirgistanu, Tadżykistanu, Uzbekistanu i Turkmenistanu; http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1119_en.htm

bowiem przesłanek mogących świadczyć o pozytywnych tendencjach dotyczących systemów politycznych (złagodzenie autorytaryzmu w Kazachstanie, Uzbekistanie, Turkmenistanie i Tadżykistanie, trwała stabilność w Kirgistanie), ekonomicznych czy społecznych (podwyższenie poziomu życia ludności, pojawienie się społeczeństwa obywatelskiego), jak również diametralnych zmian w funkcjonowaniu państw (modernizacja, reformy). Wyjątek może stanowić Kazachstan, jednak dotychczasowa stabilność oraz odgórna modernizacja może stać pod znakiem zapytania po odejściu prezydenta Nazarbajewa oraz w związku z zacieśnianiem więzów z Rosją w ramach eurazjatyckich projektów integracyjnych. W perspektywie najbliższych kilku lat pogłębi się więc prawdopodobnie peryferyjny charakter Azji Centralnej, która wciśnięta pomiędzy skrycie ze sobą rywalizujące, lecz tolerujące wzajemne wpływy Moskwę i Pekin zostanie zepchnięta na margines zainteresowania społeczności międzynarodowej.

MACIEJ FALKOWSKI, JÓZEF LANG

ANEKSY

1. Zachodnie wydatki w Azji Centralnej w latach 2001-2014

Wydatki związane z bazami wojskowymi: 3,633 mld USD⁵⁹

Zachodnia pomoc dla Azji Centralnej: 4,329 mld USD⁶⁰

Zachodnia pomoc wojskowa i w dziedzinie bezpieczeństwa: 302,26 mln USD⁶¹

Koszt wojskowych przelotów nad terytorium państw Azji Centralnej: 732 mln USD⁶²

Zakupy na rzecz misji w Afganistanie: 4,913 mld USD⁶³

Koszty funkcjonowania NDN w Azji Centralnej: 4,62 mld USD⁶⁴

Całość dla Azji Centralnej w latach 2001-2014: 18,529 mld USD

⁵⁹ Wyliczenie własne na podstawie: http://psm.du.edu/media/documents/congressional_comm/house_oversight_gov_reform/us_hosue_oversight_manas.pdf, <http://www.transitcenteratmanas.com/us/important-documents/132.html>, <http://photos.state.gov/libraries/kyrgyzrepublic/19452/pdfs/jet-fuel-procurement.pdf>, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav051809.shtml>, <http://www.avesta.tj/eng/business/601-aircraft-tajik-air-tucked-in-kazakhstan-because-of-the-high-cost-of-jet-fuel-in-dushanbe.html>, http://www.caan.asia/en/show-situation_with_jet_fuel_deficit_in_tajikistan_to_be_resolved_in_early_december.html, <http://wlstorage.net/file/crs/RS22295.pdf>, <http://www.eurasianet.org/node/62622>, <http://www.dw.de/buying-uzbek-help-for-afghanistan-withdrawal/a-16409522>

⁶⁰ Wyliczenie własne na podstawie: <http://www.foreignassistance.gov/> oraz United States Department of State | Office of the Coordinator of U.S. Assistance to Europe and Eurasia | Foreign Operations Assistance Fact Sheet, Congressional Budget Justification for Foreign Operations - <http://www.state.gov/s/d/rm/rls/cbj/>, dane z <http://www.offene-entwicklungshilfe.de/> i http://www.bmz.de/en/what_we_do/countries_regions/laenderkonzentration/tabelle_neu.html, <http://devtracker.dfid.gov.uk/countries/KG/>, <http://devtracker.dfid.gov.uk/countries/TJ/>, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/67317/SID-2012.pdf, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighborhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/tacis_success_story_final_en.pdf, http://eeas.europa.eu/central_asia/rsp/02_06_en.pdf, http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation-central-asia/index_en.htm, http://www.eeas.europa.eu/central_asia/docs/2010_ca_mtr_en.pdf, http://eeas.europa.eu/central_asia/rsp/07_13_en.pdf, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1119_en.htm

⁶¹ Wyliczenie własne na podstawie: dane Departamentu Stanu USA i Departamentu Obrony USA dostępne na: <http://www.state.gov/f/releases/iab/>, <http://www.state.gov/s/d/rm/rls/cbj/> oraz http://www.dsca.mil/sites/default/files/fiscal_year_series_-_30_sep_2012.pdf; http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation-central-asia/border-management-fight-against-drugs/index_en.htm, http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation-central-asia/border-management-fight-against-drugs/bom-ca_en.htm, http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation-central-asia/border-management-fight-against-drugs/cadap_en.htm

⁶² Kirgistan (674 mln USD) i Turkmenistan (ok. 58 mln USD). Wyliczenia własne na podstawie: http://www.wikileaks.org/plusd/cables/o8ASHGABAT552_a.html, http://www.wikileaks.org/plusd/cables/o9ASHGABAT469_a.html, <http://www.wikileaks.org/cable/2009/08/o9A-SHGABAT992.html>, http://psm.du.edu/media/documents/congressional_comm/house_oversight_gov_reform/us_hosue_oversight_manas.pdf, <http://www.state.gov/documents/organization/169758.pdf>, <http://www.defense.gov/news/jun2002/d20020607contributions.pdf>

⁶³ Wyliczenie własne na podstawie: <http://www.acq.osd.mil/dpap/policy/policyvault/USA-004209-12-DPAP.pdf>, http://www.gsa.gov/portal/mediaId/146311/fileName/Central_Asia-Catalog_9_25_12_508C, <http://csis.org/event/procurement-and-development-case-study-central-asia>, <http://www.eurasianet.org/node/66248>, <http://www.eurasianet.org/node/66118>, <http://www.sigar.mil/pdf/alerts/2013-01-30-alert-sp-13-2.pdf>

⁶⁴ Wyliczenie własne na podstawie: <http://csis.org/program/northern-distribution-network-ndn>, http://csis.org/files/publication/o91229_Kuchins_NDNandAfghan_Web.pdf, <http://www.army.mil/standto/archive/issue.php?issue=2012-06-28>, <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/OPS-No-8-20121019.pdf>

Pomoc USA (niewojkowa) w mln USD

Kraj*/rok**	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kazachstan	50,2	49,294	55,117	48,396	38,117	34,224	31,251	26,798	21,101	22,422	22,722	120,502	114,106	14,9	12,229
Uzbekistan	22,292	27,454	124,198	44,337	38,442	37,805	17,820	15,528	9,497	8,555	12,040	24,858	41,812	12,595	11,592
Turkmenistan	8,182	8,02	19,679	8,96	7,898	8,62	5,938	10,874	7,2	8,851	16,512	13,272	9,119	6,725	6,455
Kirgistan	31,648	34,507	73,652	42,416	39,544	34,448	34,714	34,262	29,964	58,932	53,608	55,245	73,890	46,725	51,819
Tadżykistan	9,976	29,366	90,358	36,536	32,111	43,108	40,403	36,360	31,255	35,765	57,972	51,551	69,374	37,405	36,400
Łącznie	122,298	148,641	363,004	180,645	156,112	158,205	130,126	123,822	99,017	75,593	162,854	265,428	308,301	118,35	118,495

* <http://www.foreignassistance.gov/> oraz United States Department of State | Office of the Coordinator of U.S. Assistance to Europe and Eurasia | Foreign Operations Assistance Fact Sheet, Congressional Budget Justification for Foreign Operations – <http://www.state.gov/s/d/rm/rls/cbj/>

** Rok budżetowy USA

Pomoc wojskowa USA w mln USD

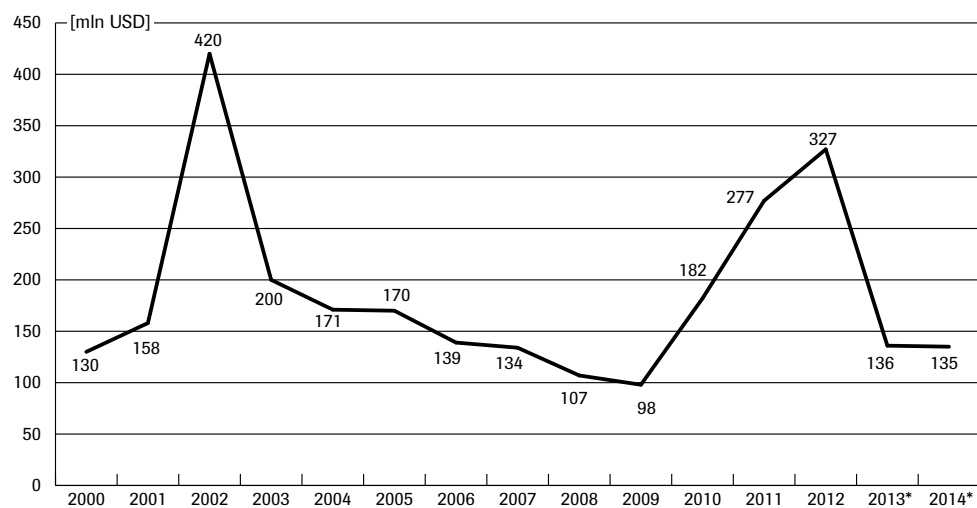
Kraj*/rok **	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014***
Kazachstan	2,069	2,533	5,207	3,767	4,478	6,469	4,47	5,55	3,601	8,783	9,373	4,505	3,912	3,91	3,61
Uzbekistan	2,562	3,255	36,859	9,844	1,907	0,475	0,061	0,016	0	0,283	0,274	0,189	3,034	1,8	1,8
Turkmenistan	0,946	1,214	0,054	0,851	0,593	1,046	0,773	0,696	0,45	0,391	2,502	1,121	1,326	1,385	1,385
Kirgistan	1,808	2,426	11,281	4,747	5,169	3,255	3,075	3,2	2,525	2,205	5,258	3,315	5,734	5,7	5,7
Tadżykistan	0,423	0,384	3,897	0,526	2,693	0,953	0,858	0,645	1,055	1,416	2,182	2,2	4,721	5,3	5,3
Łącznie	7,808	9,812	57,298	19,735	14,84	12,198	9,237	10,107	7,631	13,078	19,589	11,33	18,727	18,095	16,41

* Łączna pomoc wojskowa – FMF, FMT, IMET, CTFP, Section 1004, dofinansowywane FMS, GPOI. Na podstawie danych: DoD, DoS| <http://www.state.gov/f/releases/iab/> | Congressional Budget Justification for Foreign Operations – <http://www.state.gov/s/d/rm/rls/cbj/> | Defence Security Cooperation Agency http://www.dsca.mil/sites/default/files/fiscal_year_series_-_30_sep_2012.pdf

** Rok budżetowy USA

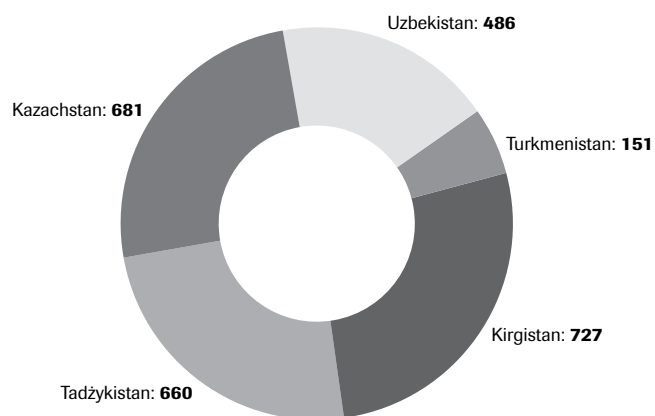
*** Szacunki budżetowe

Łączna pomoc USA dla Azji Centralnej (dane w mln USD)

* szacunki budżetowe

Podział amerykańskiej pomocy na kraje regionu w latach 2001-2014 (mln USD)

2. Bazy i instalacje militarne państw trzecich w Azji Centralnej

Rosyjska obecność wojskowa w Azji Centralnej⁶⁵

	Nazwa obiektu	Lokalizacja	Charakterystyka
1*	Kompleks Bajkonur	Kazachstan, obwód kazyłordyński	Kompleks składający się z kosmodromu oraz miasta Bajkonur (pod administracją rosyjską); dzierżawa od Kazachstanu do roku 2050; z kompleksu wystrzeliwane są rakiety, które wynoszą kompleksy orbitalne
2	Samodzielny Węzeł Radiotechniczny 3. Oddzielnej Armii Obrony Rakietowo-Kosmicznej Wojsk Kosmicznych Federacji Rosyjskiej Bałchasz	Kazachstan, miasto Prioziersk, na północ od Ałmaty	Specjalistyczny radar wchodzący w skład połączonego systemu ostrzegania o ataku raketowym
3	10. Państwowy Poligon Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej – Sary-Szagan	Kazachstan, na północny zachód od jeziora Bałchasz	Poligon doświadczalny. Znajduje się tam również lotnisko wojskowe
4	929. Państwowy Ośrodek Doświadczalny Lotnictwa Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej im. Czkałowa	Północno-zachodni Kazachstan	Sztab znajduje się w Rosji. Na terytorium Kazachstanu – trzy poligony
5	Samodzielny Pułk Transportu Lotniczego Rosyjskich Sił Powietrznych	Kazachstan, miasto Kustanaj	Pułk lotniczy zapewnia transport lotniczy pozostałym rosyjskim obiektom wojskowym w Kazachstanie
6	999. Baza Wojsk Lotniczych Kant 2. Dowództwa Sił Powietrznych i Obrony Powietrznej Centralnego Okręgu Wojskowego Federacji Rosyjskiej**	Kirgistan, miasto Kant pod Biszkekiem	Stacjonujące w bazie wojska formalnie wchodzą w skład sił KSOR OUBZ. Znajduje się tam ok. 1500 żołnierzy. Umowa dzierżawy obowiązuje do 2058 roku

* Numer obiektu na mapie na str. 50.

** Na mocy porozumienia rosyjsko-kirgiskiego z 2012 roku w roku 2017 wszystkie rosyjskie obiekty wojskowe mają zostać połączone w jedną bazę wojsk rosyjskich. Poza wymienionym w tabeli obiektami w Kirgistanie przebywa kilkudziesięciu doradców z wojsk granicznych FSB Federacji Rosyjskiej. W Oszu znajduje się również przedstawicielstwo rosyjskiej Federalnej Służby ds. Kontroli i Obrotu Narkotykami.

⁶⁵ Na podstawie: Wojciech Górecki, *op. cit.*

	Nazwa obiektu	Lokalizacja	Charakterystyka
7	338. Węzeł Łączności Marynarki Wojennej Federacji Rosyjskiej	Kirgistan, miejscowość Czałdowar, niedaleko miasta Kara-Bała (północny Kirgistan)	Węzeł zapewnia łączność z okrętami podwodnymi w zakresie długich fal Sztabu Głównego Marynarki Wojennej Federacji Rosyjskiej
8	954. Baza Doświadczalna Broni do Zwalczania Okrętów	Kirgistan, niedaleko miasta Karakoł, wschodnia część kraju	Poligon na jeziorze Issyk-kul, gdzie przeprowadzane są próby torped
9	1. Automatyczna Stacja Sejsmiczna Służby Sejsmicznej Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej	Południowo-zachodni Kirgistan, miasto Majłusuu (obwód dżalalabadzki)	Stacja kontroli aktywności sejsmicznej oraz kontroli nad wybuchami jądrowymi na świecie
10	17. Laboratorium Radiosejsmiczne Służby Sejsmicznej Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej	Północno-wschodni Kirgistan, nad jeziorem Issyk-kul	jw.
11	201. Baza Wojsk Lądowych	Tadżykistan; garnizony w Duszanbe, Kulabie i Kurgonteppie	Największa rosyjska baza wojskowa za granicą; ok. 7 tys. żołnierzy; dzierżawiona do roku 2042
12	Kompleks Kontroli Przestrzeni Kosmicznej Okno Wojsk Obrony Powietrzno-Kosmicznej Federacji Rosyjskiej***	Tadżykistan, miasto Nurek, południowa część kraju	Kompleks służy do wykrywania i rozpoznawania obiektów kosmicznych

*** Poza wymienionymi obiektami wojskowymi w Tadżykistanie Rosja podpisała w 2008 roku z rządem tadżyckim umowę o wspólnym wykorzystywaniu lotniska wojskowego Ajni pod Duszanbe. Lotnisko jest do tej pory administrowane wyłącznie przez stronę tadżycką, co jest obiektem zatargów we wzajemnych relacjach.

Amerykańska obecność wojskowa w Azji Centralnej

	Nazwa obiektu	Lokalizacja	Charakterystyka
13	Baza Lotnicza Manas (do 2009 roku)/ Centrum Tranzytowe Manas	Lotnisko Manas k. Biszkeku, Kirgistan	Baza lotnicza działająca od grudnia 2001 do czerwca 2014 roku*. Liczebność około 1,5 tysiąca żołnierzy. Pełniła głównie funkcje logistyczne – stacjonowało tam 376. Ekspedycyjne Skrzydło Lotnicze, zajmujące się transportem personelu do i z Afganistanu oraz tankowaniem w powietrzu samolotów w Afganistanie. W początkowym okresie w Manasie stacjonowały również samoloty bojowe – myśliwce i lotnictwo szturmowe (w tym także innych krajów koalicji – Australii, Danii, Francji, Holandii i Norwegii)** . Całkowity koszt funkcjonowania bazy (głównie koszt zakupu paliwa) wyniósł 3,183 mld USD***.
14	Baza lotnicza K2	Karszy, Uzbekistan	Baza lotnicza działająca od października 2001 do listopada 2005 roku. Liczebność około tysiąca żołnierzy. Pierwsza amerykańska baza w Azji Centralnej. Podobnie jak baza w Manasie realizowała głównie zadania logistyczne, wykonywane przez stacjonującą tam 416. Ekspedycyjną Powietrzną Grupę Operacyjną. Baza została udostępniona bezpłatnie na podstawie zawartej w 2001 roku umowy o stacjonowaniu amerykańskich sił****.
15	USAF Gas and Go Team	Aszchabad, Turkmenistan	Mały (kilka do kilkunastu osób) zespół techniczny amerykańskich sił powietrznych (z 455. Ekspedycyjnego Skrzydła Lotniczego)***** będący formalnie częścią amerykańskiej ambasady*****, zajmujący się tankowaniem amerykańskich samolotów wojskowych zmierzających do Afganistanu z międzylądowaniem w Aszchabadzie*****.

* <http://bishkek.usembassy.gov/topic-of-interest.html>

** *Ibidem.*

*** http://psm.du.edu/media/documents/congressional_comm/house_oversight_gov_reform/us_ho-sue_oversight_manas.pdf, <http://www.transitcenteratmanas.com/us/important-documents/132.html> i <http://photos.state.gov/libraries/kyrgyzrepulic/19452/pdfs/jet-fuel-procurement.pdf>

**** <http://wlstorage.net/file/crs/RS22295.pdf>

***** <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eavo70809.shtml>

***** <http://oig.state.gov/documents/organization/145765.pdf>

***** http://www.wikileaks.org/plusd/cables/o8ASHGABAT552_a.html

Europejska obecność wojskowa w Azji Centralnej

	Nazwa obiektu	Lokalizacja	Charakterystyka
16	Lufttransportstutzpunkt 3	Termez, Uzbekistan	Niewielka niemiecka baza lotnicza na lotnisku w Termezie, działająca od 2002 roku. Liczebność do 300 żołnierzy, 7 samolotów transportowych C-160 i 5 helikopterów CH-53* (z 61., 62. i 63. Skrzydła Lotnictwa Transportowego**). Wykonuje zadania logistyczne na rzecz misji ISAF w Afganistanie (nie tylko dla niemieckiego kontyngentu). Niemcy wypłacają rocznie około 30 mln euro za użytkowanie bazy (całkowity koszt funkcjonowania bazy to około 223 mln euro)***.
17	Francuski Oddział Lotniczy w Duszanbe	Duszanbe, Tadżykistan	Niewielka francuska baza lotnicza na lotnisku w Duszanbe działająca od 2002 do 2013 roku. Liczebność do 230 żołnierzy, 2 samoloty transportowe C-160 i do 2007 roku 6 myśliwców Mirage-2000D****. Baza funkcjonowała bezpłatnie zgodnie z umową z 2002 roku, która przewidywała francuską pomoc w remoncie lotniska w zamian za jego użytkowanie*****.

* <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eavo90705.shtml>

** <http://eatc-mil.com/67/Air-Transport-Wing-63>

*** Obliczenia własne na podstawie: <http://www.eurasianet.org/node/62622>, <http://www.dw.de/buying-uzbek-help-for-afghanistan-withdrawal/a-16409522> i <http://www.eurasianet.org/node/63999>

**** <http://www.centcom.mil/en/about-centcom-en/coalition-countries-en/france-en>

***** <http://www.eurasianet.org/node/66925>

Mapa. Zagraniczna obecność wojskowa w Azji Centralnej

LEGENDA:

○ **Biszek**
stolice państw

○ Barnaul
wybrane miasta

Obecność wojskowa w Azji Centralnej:

- 12 Rosyjska
- 15 Amerykańska
- 16 Europejska

3. Przynależność państw regionu do wybranych organizacji międzynarodowych

Wspólnota Niepodległych Państw (WNP)

Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ)

Unia Celna (UC) / Eurazjatycka Unia Gospodarcza (EUG; od 1 stycznia 2015 roku)

Szanghajska Organizacja Współpracy (SzOW)